

В.В. ЗАБОЛОТНИЙ
О.В. ЗАБОЛОТНИЙ

УКРАЇНСЬКА МОВА

РІВЕНЬ СТАНДАРТУ

11

О.В. ЗАБОЛОТНИЙ
В.В. ЗАБОЛОТНИЙ

УКРАЇНСЬКА МОВА

РІВЕНЬ СТАНДАРТУ

Підручник для 11 класу
з навчанням російською мовою
закладів загальної середньої освіти

Київ
«Гене́за»
2019

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

 завдання дослідницького характеру;

 завдання підвищеної складності;

 завдання з розвитку мовлення.

Шановні одинадцятикласники й одинадцятикласниці!

Ми готові допомогти вам удосконалити знання МОВИ, щоб ви могли легко й вільно СПІЛКУВАТИСЯ, повноцінно брати участь у суспільному ЖИТТІ, досягати УСПІХІВ.

У цьому підручнику поєдналися традиції та новації, багаторічний досвід і сучасність. Тут упроваджено спільні для всіх шкільних предметів наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Мандруючи сторінками підручника, ви матимете змогу систематизувати отримані раніше знання з культури мовлення й стилістики, опанувати основи риторики, а також повторити фонетичні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні й правописні норми української літературної мови. Навчитися доцільно використовувати мовні засоби в різних життєвих ситуаціях, зробите своє мовлення більш точним, логічним, чистим, багатим, виразним, ефективним. Ще отримаєте задоволення від самостійного дослідження мовних явищ, виконання проєктів, створення власних висловлень, ознайомлення з матеріалами рубрики «*Культура мовлення*». На вас чекають оригінальні завдання «*Ситуація*», «*Попрацюйте в парах*», «*Два – чотири – усі разом*», «*Коло думок*», «*Поспілкуйтеся*». Поради щодо виконання таких вправ наведено в додатках.

І пам'ятаймо, що **МОВА** – це ключ до розвитку **ОСОБИСТОСТІ**.

Тож бажаємо вам високих результатів, цікавих планів, самостійних пошуків і відкриттів.

Автори

ВСТУП

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ І СТИЛІСТИКА

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ – УКРАЇНА

Буває, часом сплпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є – дорога, явори,
усе моє, все зветься – Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.

Ліна Костенко

Мова – інструмент соціальної згуртованості, зростання та процвітання держави.

Усебічний розвиток державної мови як однієї з найважливіших складових національної ідентичності **українського народу** є гарантією національної безпеки й суверенітету України та забезпечує єднання нації.

*Спілкування – одна
з основних потреб людини.
Зробити його приємним
за допомогою культурного
мовлення – доступно
КОЖНОМУ*

«Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини й усього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності...»

Віталій Русанівський, мовознавець

«Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за приступність мови, за багатство мови...»

Максим Рильський, письменник

Культура мовлення – це дотримання мовних норм, а також свідоме, невимушене, цілеспрямоване, майстерне вживання мовних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Культура мовлення – це ще й загальноприйнятий мовний етикет.

Високу культуру мовлення людини визначає досконале володіння літературною мовою.

Зразкове мовлення – якісне, гарне, бездоганне.

**Комунікативно-стилістичні
якості мовлення:**

- ✓ змістовність
- ✓ точність
- ✓ логічність
- ✓ чистота
- ✓ багатство
- ✓ виразність
- ✓ доречність
- ✓ ефективність

*Я обираю
УКРАЇНОмовний
інтерфейс!*

- ДИСКУСІЯ**
- ✓ Змоделюймо мовну поведінку молодої людини в тому випадку, коли до неї в транспорті, магазині, на вулиці українського міста звертаються українською мовою та, відповідно, при звертанні російською.
 - ✓ Змоделюймо мовну поведінку молодих людей у тих випадках, коли до співрозмовників, що спілкуються українською мовою, приєднується російськомовна особа і, навпаки, коли до співрозмовників, що говорять російською, приєднується третій, україномовний учасник (дія відбувається в Україні).

Якою, на вашу думку, має бути мовна поведінка молодої людини в наведених ситуаціях?

Міркуймо. Що треба для того, щоб підвищити свій рівень мовленнєвої культури?

Розповідаймо

1. Розкажіть про культурний простір вашого населеного пункту або вашої родини.
2. Розкажіть про естетичні смаки українців у слові, побуті, одязі.

Уточнюйте значення слів – і ви врятуєте світ
від безлічі непорозумінь.

Декарт

ТОЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ

§1. ПОНЯТТЯ ТОЧНОСТІ МОВЛЕННЯ. УМОВИ ДОСЯГНЕННЯ ТОЧНОСТІ МОВЛЕННЯ

Про оптимальне слововживання та вибір мовних засобів,
які найадекватніше передають зміст і сукупність життєвих реалій

1. А. Прочитайте й поміркуйте, чому, незважаючи на спільне бажання співрозмовників разом сходити в кіно, їхній план не здійсниться.

Хлопець звертається до дівчини: «Може, сходимо в кіно?» При цьому він має на увазі: розважальний комплекс, бойовик, п'ятниця, вечір.

Дівчина відповідає: «Так». При цьому вона розуміє пропозицію по-своєму: камерний зал, мелодрама, субота, удень.

Б. Виправте помилку, допущену під час спілкування.

В. Зробіть висновок, за яких умов інформаційний обмін учасників спілкування буде ефективним.

Поняття
точності

Точність – одна з найважливіших ознак культури мовлення. Точним називають мовлення, у якому вжиті слова повністю відповідають своїм значенням і смислу висловленої думки.

Точність мовлення

Знання і вживання
точних значень слів,
словосполучень,
речень

Уміння виражати
свої думки так, щоб
вони були сприйняті
адресатом однозначно

Досягнення
точності

Спілкуючись, ми враховуємо, чи зрозуміє нас співрозмовник. Точність мовлення досягається за таких умов:

- ✓ знання предмета мовлення;
- ✓ знання мови (точних значень слів);
- ✓ володіння мовленнєвими навичками говорити про щось, використовуючи багатство мови.

Зверніть увагу!

Точність мовлення залежить не від кількості використаних слів, а від їх доступності, недвозначності. Тому перше правило вибору слова в будь-якій сфері спілкування – чітке знання його значення.

КОЛО ДУМОК

2. Поміркуйте, чому в першій частині поданого речення вжито слово *приводить*, а в другій – *призводить*.

Праця ПРИВОДИТЬ до щастя, а лінощі ПРИЗВОДЯТЬ до нещастя.

3. І. Прочитайте текст. Яка ваша думка щодо порушеного в ньому питання? Чи підтримуєте ви рішення європейської організації, про яке йдеться в тексті?

БЕРЕЖІТЬ СЛУХ

Дослідження, проведені незалежними експертами, засвідчили, що регулярне прослуховування музики в навушниках протягом години на день упродовж п'яти років становить серйозну загрозу для слуху. За статистикою, від 50 до 100 мільйонів людей у Європі щодня користуються аудіозасобами.

На вимогу Європейського Союзу рівень шуму в навушниках обмежено до 100 децибелів, утім* залишається занепокоєння стосовно дуже частого прослуховування музики на високій гучності**. Багато її любителів збільшують рівень гучності понад 89 децибел, щоб заглушити шум від руху громадського транспорту.

Незалежний комітет фахівців, вивчивши питання, дійшов висновку, що від 5 до 10 відсотків слухачів музики (від 2,5 до 10 мільйонів) перебувають у групі ризику. Науковці дуже стурбовані тим, що ті, хто прослуховує музику на високій гучності, можуть зашкодити своєму слуху, навіть не підозрюючи про це (*3 газети*).

* Утім (втім) – рос. впрочем. ** Гучність – рос. громкость.

- ІІ. Простежте, чи зумів автор передати інформацію так, щоб її було сприйнято однозначно. Чи всі повнозначні слова в тексті вжито точно?

4. І. Запишіть словосполучення, добираючи з дужок потрібне за змістом слово. Обґрунтуйте свій вибір.

(Обіймати, осягати, охоплювати) посаду; (свідectтво, посвідчення, посвідка) про народження; (сперечання, спір, дискусія) у пресі; (говорити, казати, висловлювати) думки; (оплачувати, сплачувати, платити) борги; (діставати, здобувати, набувати) освіту; (вичерпна, фундаментальна, глибока) відповідь; (хиба, помилка, вада) в розрахунках.

- ІІ. Із двома словосполученнями (на вибір) складіть речення, ускладнені однорідними членами.

5. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чи згодні ви з твердженням польського письменника Адама Міцкевича: «Одного неточного, невдало сказаного або хоча б погано вимовленого слова іноді досить, щоб зіпсувати все враження»? Аргументуйте свою відповідь.

6. Перекладіть письмово речення українською мовою. Доберіть до виділених слів точний відповідник із запропонованих поруч варіантів.

1. Незрелые яблочки наливались соком на ветке.

зелені, неспілі, доспілі, невеликі

2. Я чаще покупаю не зелёные яблоки, а красные.

червоні, доспілі, достиглі

3. Мелкий дождь, по-моему, бывает в осеннюю пору.

дрібний, крихітний, невеликий, подрібнений, дощик

4. Прошу оказать мне услугу.

заподіяти, уділити, надати, приділити

5. Марк любовался окружающей средой, глядя в свой бинокль.

природою, середовищем, довкіллям, околицею

Зверніть увагу!

Мовленнєва **неточність** пояснюється незнанням подробиць описуваного, з одного боку, і неглибоким знанням мови – з другого. Сказане чи написане повинно бути ідентичним до певних реалій життя.

два – чотири – усі разом

7. Визначте, у яких трьох реченнях допущено **неточності** (у тому числі фактичні). Виправте усно ці речення.

1. Повість «Енеїда» – перший твір нової української літератури. 2. В екваторіальному поясі Африки величезну площу займають *савани*. 3. Сподіваюся, що зможу заподіяти вам радість. 4. Найвищою вершиною світу є Говерла.

ситуація

8. Прочитайте витяг з Правил дорожнього руху. Уявіть, що вам треба дати відповідну пораду знайомому (знайомій). Завершіть подані речення, використовуючи наведену інформацію так, щоб її було сприйнято однозначно.

Стоянка транспортних засобів забороняється:

- на тротуарах, за винятком легкових автомобілів та мотоциклів, які можуть бути поставлені на краю тротуарів, де для руху пішоходів залишається щонайменше 2 м;
- у місцях, де транспортний засіб, що стоїть, зробить неможливим рух інших транспортних засобів або створить перешкоду для руху пішоходів;
- на газонах.

- Автомобіль треба поставити так, щоб...
- Якщо поставити автомобіль..., то...
- Тут можемо поставити автомобіль, адже...
- Треба вибрати інше місце для стоянки, тому що...

попрацюйте в парах

9. I. Замініть усно по черзі описові назви одним словом. Ви можете скористатися довідкою.

Підземна міська залізниця; художній колектив із трьох співаків; той, кому надсилають лист; велике приміщення для зберігання зерна; приміщення, де стоять літаки; показник оцінки чиеї-небудь діяльності, популярності; північний схід, північно-східний напрям.

II. Запропонуйте одне одному по два слова, які необхідно ввести в речення так, щоб з контексту було зрозуміло їхнє лексичне значення.

ДОВІДКА. Ангар, амбар, адресат, рейтинг, метро, тріо, норд-ост.

Зверніть увагу!

До неточного, двозначного тлумачення змісту речення може призвести неправильний **порядок слів**.

10. Прочитайте речення. Доведіть, що їхній зміст можна тлумачити по-різному. У чому причина такої помилки? Відредагуйте речення й запишіть. Ви можете скористатися міркуванням, поданим нижче.

1. Право на житлову площу особи виникає із часу поселення. 2. Рішенням районної ради виділено землі під забудову хлівів для городян. 3. Із двох будинків були виселені мешканці у зв'язку з їхнім аварійним станом. 4. Школа придбала в травні випущену видавництвом «Весна» енциклопедію про тварин. 5. Над катодом розміщено аноди з насиченого киснем вольфраму з ребрами для охолодження. 6. Нам подарували квитки на циркову виставу з дітьми. 7. У продаж є солодкі апельсини і лимони.

МІРКУЙМО. У першому реченні слово *особи* стоїть у невідповідному місці, а тому речення можна тлумачити по-різному: «право на площу (чию?) особи» або ж «право на площу (чье?) особи». Тому найкраще було б сказати: «Право особи на...».

11. Виконайте тестові завдання.

1. Лексичну помилку допущено в рядку

- А призвести до банкрутства В призвести до розпаду
Б призвести до трагедії Г призвести до успіху

2. Обидва слова, наведені в дужках, за змістом можливі в реченні

- А Це фахівець найвищого класу – справжній (профан, профі).
Б Харківські випускники здійснили (екскурс, екскурсію) центром Тернополя.
В Цей (абонемент, абонент) дає нам право відвідувати басейн щосереди.
Г Протягом (століть, сторіч) український степ належав кочовикам.

3. НЕ потребує редагування речення

- А У всіх країнах світу, Заходу є серйозні програми захисту довкілля.
Б Для випікання короваїв у січні закупили 100 кілограмів борошна.
В Сучасну вишивку можна використовувати для прикрашання побутових речей.
Г Так як доповідач не дотримувався регламенту, то його позбавили слова.

§2. ТОЧНІСТЬ У ВИКОРИСТАННІ СИНОНІМІВ, ОМОНІМІВ, ПАРОНІМІВ І БАГАТОЗНАЧНИХ СЛІВ

Про те, як правильно вживати лексичні засоби,
аби досягти точності мовлення

ПРИГАДАЙТЕ. У чому полягають особливості паронімів? Що таке омоніми?

12. А. Поясніть лексичне значення виділених синонімів. Якими відтінками значень вони відрізняються?

Завтра в Україні потеплішає, місцями невеликий дощ, **вітер** північно-східний.

Журналісти показали наслідки **буревію** Ірма, який призвів до людських жертв.

Б. Який синонім треба використати на місці пропуску в тексті – *вітер* чи *буревій*?

У східних областях лютував _____. Як наслідок – сотні знеструм-
лених населених пунктів, вирвані з корінням дерева...

В. Зробіть висновок про особливості вживання в мовленні синонімів *буревій* і *вітер*.

Синоніми	Одним з найважливіших засобів точного вираження думки й почуття в усіх їх найтонших відтінках є синоніми . НАПРИКЛАД , словом <i>буревій</i> ми точніше передаємо суть такого явища, як <i>вітер</i> . Словами <i>ждати</i> , <i>підстерігати</i> , <i>виглядати</i> , <i>чатувати</i> ми уточнюємо поняття <i>чекати</i> . Описуючи явище чи предмет, треба віднаходити серед низки слів те, що найкраще, найточніше передає думку. При цьому слід урахувати відтінок значення слова, стильову приналежність, емоційне забарвлення тощо.
Омоніми	Омоніми – це слова з різним значенням, але однаковим звуковим складом. Уживаючи омоніми, треба знати точне значення слова. НАПРИКЛАД : <i>бал</i> – вечір з танцями, <i>бал</i> – виражена цифрою оцінка знань; <i>глава держави</i> – <i>глава кодексу</i> .
Пароніми	Точність мовлення передбачає й уміле користування паронімами , тобто словами, близькими за звучанням, але різними за значенням. НАПРИКЛАД : <i>здібний</i> – такий, що має природні здібності до чогось, обдарований (здібна дитина); <i>здатний</i> – такий, що має змогу щось зробити, спроможний (здатний витримати тиск).
Багатозначні слова	Однією з передумов точного мовлення є свідоме й точне користування всіма значеннями багатозначних слів . НАПРИКЛАД : <i>трибуна</i> – 1) підвищення для виступу промовця; 2) споруда для глядачів на стадіоні.

13. Обґрунтуйте точність використання виділених слів. Замініть їх усно синонімами, наведеними поруч. Як це вплине на зміст речень? Зробіть відповідний висновок.

1. З усіх мов світу найкраща – це мова штучна, вельми* **стисла**, мова математики (*М. Лобачевський*).

скупа

2. Для забезпечення рухів необхідна спільна **робота** нервової системи і м'язів (*З підручника*).

труд

3. За вікном у дворі вітрець пустотливо **колише** кульбаби нічних ліхтарів (*Д. Іванов*).

хилитає

**Вельми* – рос. весьма, очень.

14. І. Перекладіть і запишіть речення українською мовою, уставляючи на місце пропуску один із запропонованих синонімів залежно від того, якого відтінку ви хочете надати реченню. Чи допомогли вам синоніми висловити свою думку якомога точніше?

1. _____ композитор Николай Колесса родився на Львовщине и прожил 102 года.

відомий, знаменитий, видатний, прекрасний

2. Если в прошлом году комаров было мало, то в этом году их _____.

багато, тьма, видимо-невидимо, сила-силенна

3. На сайте открылась рубрика «_____ человек».

звичайний, простий, пересічний

4. Как он любил храбрых, _____ людей!

стійкий, витривалий, терпеливий

5. Они ехали по _____, по обе стороны которой росли деревья.

дорога, магістраль, траса, автострада

ІІ. З одним вибраним синонімом складіть речення, ускладнене відокремленою обставиною.

КОЛО ДУМОК

15. Поміркуйте, чому в першому реченні з поданих у дужках синонімів можливий кожен варіант, а в другому – ні.

- Ми стояли, зачаровані (**дивною, прекрасною**) музикою весняних лугів.
- Мені здається, що Олексій (**здатний, здібний**) і чуже горе відчути.

16. І. Спишіть речення, добиваючи з дужок найточніше слово. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Микола Пимоненко на своїх полотнах (зобразив, представив) сцени із життя українського народу. 2. Павук кусає людину лише у (виняткових, унікальних) випадках. 3. З дослідів на (ізолюваному, розрізненому) серці відомо, що дотик зондом до внутрішньої оболонки серця викликає скорочення серця. 4. Такт – це (відрізок, ділянка) музичного твору. 5. Розказував майстер про (явище, подію) зі свого життя. 6. Вітер щосили гоїдав (*верхівки, верхівіття*) осокорів і дубів.

ІІ. Підкресліть граматичні основи.

17. І. Визначте, яке зі слів кожного синонімічного ряду буде точнішим, доцільнішим, найбільш придатним у тому чи тому конкретному випадку.

Глибінь – глибочінь – глибина.

ІІ. Складіть і запишіть речення з двома словами одного із синонімічних рядів (на вибір).

попрацюйте в парах

18. I. З'ясуйте по черзі значення омонімів і складіть з ними словосполучення.

Лава, тур, передати, перекласти, метр, літній.

II. Одне складене словосполучення (на вибір) уведіть у речення, ускладнене відокремленим означенням.

Зверніть увагу!

Причиною неправильного слововживання може бути нерозрізнення слів російської й української мов, що звучать однаково чи подібно, але мають різні значення (**міжмовних омонімів**). **ПОРІВНЯЙМО:**

Українською	Російською
заказувати (<i>забороняти</i>)	заказывать (укр. <i>замовляти</i>)
лишити (рос. <i>оставить</i>)	лишить (укр. <i>позбавити</i>)
луна (<i>відгомін</i>)	луна (укр. <i>місяць</i>)
мішати (<i>розмішувати</i>)	мешать (укр. <i>заважати</i>)
неділя (<i>сьомий день тижня</i>)	неделя (<i>сім днів тижня</i>)
трус (<i>обшук</i>)	трус (укр. <i>боягуз</i>)
уродливий (<i>гарний</i>)	уродливый (укр. <i>потворний</i>)
час (рос. <i>время</i>)	час (укр. <i>година</i>)

19. Прочитайте речення. Знайдіть міжмовні омоніми. Чи правильно ці слова вжито в поданих реченнях? Відредагуйте усно речення. Ви можете скористатися поданою вище таблицею.

1. Для капітального ремонту нам підійде любий матеріал. 2. Результати олімпіади оголосять через неділю. 3. Він вийшов зі скрутно* ситуації, опираючись на власний досвід. 4. Державу лишили права проведення міжнародних змагань. 5. На факультативних заняттях ми дізналися багато цікавого з області астрономії. 6. Приємно ввечері прогулятися під луною. 7. Трус не грає в хокей. 8. Вистава розпочнеться рівно через час. 9. Мама полила салат соняшниковим маслом. 10. Ти мішаєш мені працювати.

* *Скрутний* – рос. трудный.

20. I. Визначте різницю в значеннях багатозначних слів у поданих словосполученнях.

1. Відкрити воду, відкрити правду, відкрити збори, відкрити серце.
2. Гострий ніж, гострий смак, гострий біль, гостра суперечка, гострий кут, гострі верхів'я.

II. Складіть зі словом **відкривати** або **гострий** по два речення так, щоб це слово було вжито в різних значеннях.

21. Простежте, як змінюється значення слова, якщо його по черзі поєднувати зі словами, записаними в дужках. Які з цих значень переносні?

1. Ловити (м'яч, коня, злочинця, думку).
2. Несті (квіти, відповідальність, службу, радість).

22. I. Складіть і запишіть словосполучення з кожним словом у парі паронімів.

Звичний – звичайний, ефектний – ефективний, особовий – особистий, афект – ефект, авторитетний – авторитарний, корисний – корисливий, показник – покажчик, кампанія – компанія, роздрібненість – роздробленість.

II. Із двома утвореними словосполученнями складіть і запишіть по одному реченню.

23. I. Перекладіть і запишіть слова українською мовою, усно поясніть їхнє значення.

Смешать, смесить; здравница, здравица; эффективный, эффектный; обидный, обидчивый.

II. З українськими словами однієї пари (на вибір) складіть речення.

24. I. Спишіть речення, добираючи з дужок потрібне слово. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Зустріч відбудеться за (*адресом, адресою*): м. Київ, вулиця Дмитрівська, 140. 2. На (*виборній, виборчій*) дільниці було досить (*людно, людно*). 3. (*Показником, покажчиком*) успіху студентів стала сесія. 4. На думку фахівців, цей метод дуже (*ефективний, ефектний*). 5. Делегати ознайомилися з (*економним, економічним*) потенціалом країни. 6. У відділі кадрів зберігають (*особові, особисті*) справи працівників. 7. Моя бабуся – дуже (*тактична, тактовна*) людина. 8. Наші будинки розміщено на (*сусідських, сусідніх*) вулицях.

II. Складіть і запишіть по одному реченню зі словами *адрес, виборчий*.

25. Виконайте тестові завдання.

1. З поданих у дужках синонімів кожен варіант можливий у реченні

- А Червоні жоржини (*потужніше, сильніше*) мерехтять росами.
Б (*Звичайний, пересічний*) річковий причал притаївся в очеретах.
В Дош згас так само (*несподівано, раптово*), як і напустився.
Г (*Ретельні, проникливі*) дослідження археологів підтверджують слова Геродота.

2. Лексичну помилку допущено в рядку

- А смачне блюдо В перебувати в приміщенні
Б вірно кохати Г матеріальне становище

3. Лексичну помилку допущено в рядку

- А о восьмій годині вечора
Б прийшла у справах
В властивий учневі
Г на наступній неділі

4. Слово *сердечний* (у різних формах) можна поєднати з усіма поданими словами, ОКРІМ

- А напад В вітання
Б розмова Г стосунки

5. НЕ потребує редагування словосполучення

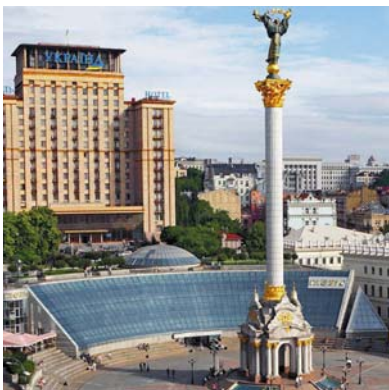
- А особове рішення В туристське спорядження
Б виборна кампанія Г сердечний напад

§3. ТОЧНІСТЬ У ВИКОРИСТАННІ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ, АРХАЇЗМІВ, НЕОЛОГІЗМІВ, ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

*Про те, як правильно вживати лексичні засоби,
аби досягти точності мовлення*

ПРИГАДАЙТЕ. Чим відрізняються історизми від архаїзмів? Які слова називають неологізмами?

26. А. Поясніть лексичне значення виділених слів. Що спільного, а що відмінного в цих значеннях?

Монумент Незалежності України

Статуя Європи (Чернівці)

Б. Яке слово треба вжити в реченні на місці пропуску – **монумент** чи **статуя**?

Однією з пам'яток міста Дніпра є _____ Вічної Слави.

В. Зробіть висновок про особливості вживання слів іншомовного походження **монумент** і **статуя**.

Іншомовні
слова

Багато слів **іншомовного походження** (рос. иноязычные слова) міцно закріпилися в українській мові та не потребують коментарів чи перекладу. **НАПРИКЛАД:** *м'ята*, *театр*, *академія* (із грецької мови), *клуб*, *мітинг* (з англійської). Проте є й такі, використання яких викликає труднощі. **НАПРИКЛАД,** часто неправильно вживають іншомовні слова *статуя* та *монумент*. Тому треба знати, що *статуя* – це скульптурне зображення людини або тварини; *монумент* – великий пам'ятник або споруда, що вшановує пам'ять видатної особи чи події.

Архаїзми

Архаїзми, як і історизми, належать до застарілої лексики. Ці слова виходять з активного вжитку, тому що окремі назви замінюються іншими. **НАПРИКЛАД:** *гудець* (співець-пророк), *словеса* (слова), *вельможний* (родовитий, знатний), *ратник* (воєк).

Неологізми

Виникнення **неологізмів** спричинено потребою давати назви новим предметам, явищам, поняттям, які з'являються внаслідок розвитку науки і техніки, культури, соціальних і політичних змін у суспільстві. **НАПРИКЛАД:** *нейрокібернетика* (розділ науки), *смарт-годинник*, *пентхаус* (квартира на даху), *коуч* (тренер, наставник, інструктор).

Зверніть увагу!

Неточне розуміння значень слів іншомовного походження, архаїзмів, неологізмів, фразеологізмів призводить до лексичних помилок.

27. І. Поясніть лексичні значення поданих слів іншомовного походження. До якої сфери діяльності належить кожне з них?

Брифінг, амфітеатр, спікер, бонус, еміграція, імміграція, імпічмент, емісія, імпресаріо.

II. Складіть і запишіть складносурядні речення з двома словами (на вибір).

28. Визначте значення слів іншомовного походження, вибравши правильний варіант відповіді.

1. Кросмен (англ.) – а) любитель кросу; б) атлет; в) учасник кросу.
2. Кутюр'є (франц.) – а) модельєр; б) художник; в) архітектор.
3. Фракція (франц.) – а) частина угруповання; б) партія; в) уламок чогонебудь.
4. Мас-медіа (англ.) – а) великий тираж; б) засоби масової інформації; в) телебачення.
5. Слоган (англ.) – а) реклама; б) яскрава назва товару; в) лозунг.

29. І. Прочитайте виразно вірш, визначте його основний мотив. Чи відповідає емоційному забарвленню вірша репродукція картини?

Альберт Джаббаров. Софійська площа

КИЄВУ

Прекрасний Києве на **предковічних** горах!
Многострадальному хвала тобі, хвала!
Хай на **просторищах**, де смерть, як ніч, пройшла,
Воскресне день життя і весен неозорих!

За очі змучені дітей смертельно хворих,
За кров, що річкою гарячою текла,
За сквернені скарби, за чорні всі діла
Хай вороги твої розсиплються на порох!

Покари повної настав жаданий час!
Не пощербився меч, і світоч не погас,
Вершить свій правий суд свята людська скорбота!

Синам, що віддають життя за отчий дім,
Що волю принесли крізь непроглядний дим,
Наш Київ Золоті **розкрилює** ворота.

М. Рильський

II. Випишіть архаїзми. Поясніть їхнє лексичне значення, користуючись тлумачним словником. Поміркуйте, з якою метою їх використав автор. Чи допомагають ці слова створити колорит урочистості, піднесеності?

30. I. Доберіть до кожного архаїзму його синонім. Запишіть слова парами. Ви можете скористатися довідкою.

Ланіти, перст, свічадо, вой, благий, ректи, блават, десниця, вакації, ратай, піїт.

довідка

Промовляти, щоки, дзеркало, поет, палець, добрий, війна, канікули, рука, орач, шовк.

II. З двома словами (на вибір) складіть і запишіть по одному реченню, ускладненому відокремленою обставиною.

31. I. Випишіть з речень слова, які порівняно недавно ввійшли в українську мову. Поясніть їхнє лексичне значення.

1. Гостем першої волинської чат-конференції, згідно з онлайн-опитуванням лучан, стане міський голова. 2. Актори, які грають головні ролі у фільмах про Гаррі Поттера, почали готуватися до зйомок у черговій частині поттериadi. 3. У січні–лютому 2009 року Служба безпеки України відстежувала розповсюдження комп'ютерного вірусу, який спричинив створення найбільшого у світі ботнету з майже двох мільйонів інфікованих комп'ютерів. 4. Умілі руки перетворили старе наземне бомбосховище в затишний будинок, на даху якого розмістився пентхаус. 5. Боксер розповів у своєму блозі про те, як проходить підготовка до майбутнього бою. 6. Упродовж найближчого часу в Києві планується встановити 500 паркоматів, за допомогою яких водії зможуть оплатити послуги паркування (За матеріалами ЗМІ).

II. Запишіть 3–4 приклади слів, які є неологізмами сьогодні.

32. Доберіть з довідки до російських фразеологізмів українські відповідники. Запишіть ці відповідники послідовно за номерами.

1. Строить глазки. 2. Говорить ерунду. 3. Держать пари. 4. После дождика в четверг. 5. Задирать нос. 6. Лясы точить. 7. Хиханьки да хаханьки. 8. Дать прикурить. 9. Не в обиду будет сказано.

довідка

Даруйте на слові, говорити про Химині кури, кирпичу гнути, смішки та пересмішки, коли рак свисне, бісики пускати, теревені правити, битися об заклад, дати перцю.

два – чотири – усі разом

33. Установіть відповідність між поданими словами та фразеологізмами (один фразеологізм є зайвим).

1 посваритися 2 почервоніти 3 вигадати 4 обдурити 5 жити

1 спекти раків 2 розбити глека 3 обвести круг пальця 4 висмоктати з пальця 5 топтати ряст 6 утерти носа

попрацюйте в парх

34. Розподіліть між собою подані фразеологізми. Користуючись електронними засобами, з'ясуйте значення та історію свого фразеологізму. Обміняйтеся інформацією, надіславши одне одному електронні повідомлення (2–3 невеликі речення).

Манна небесна, неопалима купина.

35. Відредагуйте словосполучення з фразеологізмами й запишіть правильно. Для якого стилю мовлення вони характерні? Ви можете скористатися поданою нижче таблицею.

Постанова вступає в силу, важливо тримати слово, прийняти участь у конкурсі, підвести підсумки олімпіади, пропозицію прийнято до уваги, сторони прийшли до згоди, затронуті питання будівництва.

Правильно

вжити заходів
брати участь
брати до уваги
дійти згоди
порушити питання
набувати чинності
підбити підсумки
дотримувати слова

НЕправильно

прийняти міри
приймати участь
приймати до уваги
прийти до згоди
затронуті питання
вступати в силу
підвести підсумки
тримати слово

ситуація

36. Уявіть, що вам треба організувати роботу колективу над певним проектом у галузі промисловості чи сільського господарства. Зверніться до колективу з нагоди початку роботи (3–5 речень), дотримуючись публіцистичного стилю. Використайте два з поданих фразеологізмів.

- сізифова праця
- гордіїв вузол
- ламати голову
- аж кипить у руках
- цифра кругленька
- як по нотах
- знаходити спільну мову
- товктися як у ступі

37. Відредагуйте письмово речення, правильно вживаючи фразеологізми. Ви можете скористатися поданою нижче таблицею.

1. Цей факт відіграє неабияку роль. 2. Туристи підготувалися до ночівлі під відкритим небом. 3. Залишіть мене, будь ласка, у спокої. 4. Комітет дав добро на внесення змін до закону. 5. Довго міркував, але в голову нічого не приходило. 6. Було б шануватися хоч для виду.

Правильно	Неправильно
терпець увірвався	терпіння лопнуло
відігравати роль	грати роль
давати згоду	давати добро
дати спокій	залишити в спокої
просто неба	під відкритим небом
і на думку не спадало	і в голову не приходило
спало на думку, набігло на думку	прийшло в голову
для годиться, про людське око	для виду

38. I. Виберіть з довідки фразеологізми, якими можна передати вказані поняття.

1. Зазнаватися, бути пихатим. 2. Зазнати невдачі. 3. Робити щось як-небудь. 4. Виснажений, хворобливий. 5. Упертий, норовливий. 6. Вихвалити когось, прославляти. 7. З'явитися недоречно, невчасно.

II. З одним фразеологізмом (на вибір) складіть усно речення.

Довідка

На галай-балай, хоч кіл на голові теши, закопилити губу, од вітру валиться, як козак з маку, підносити на щит, піймати облизня.

39. Виконайте завдання одного з варіантів.

А Напишіть міні-твір на одну з поданих тем: «Преславний Київ», «Золотоверхий собор», «Богом дана земля», «Благословення сонцю». Доречно використовуйте архаїзми. Простежте, чи надають ці слова вашому тексту урочисто-піднесеного відтінку в ставленні до описуваних явищ.

Б Напишіть невеликий текст у науковому чи публіцистичному стилі на довільну тему, доречно використавши неологізми. Простежте, чи допомогли ці слова відтворити колорит сучасного періоду в розвитку суспільства.

40. Виконайте тестові завдання.

1. З'ясуйте значення поданих слів іншомовного походження (одне значення є зайвим).

Іншомовне слово

- індиферентний
- легітимний
- одіозний
- перманентний

Значення

- вишуканий, пишний
- постійний, неперервний
- законний
- неприємний, небажаний
- байдужий

2. Іншомовними є всі слова в рядку

- А** маестро, директор, таксі **В** перешкода, карате, пальто
Б реплантатія, мрія, екстракт **Г** комунікація, інколи, хобі

3. НЕМАЄ лексичної помилки в рядку

- А** перший дебют **В** ефективний метод
Б головний лейтмотив **Г** дивний парадокс

4. Лексичну помилку допущено в рядку

- А** такого й на думку не спадало
Б прийняли рішення для годиться
В ночували під відкритим небом
Г і мені вже терпець увірвався

5. Фразеологізм *вити вовком* означає

- А** знущатися **В** з'явитися невчасно
Б бути пихатим **Г** бути у відчаї

§4. ТОЧНІСТЬ У ВИКОРИСТАННІ ТЕРМІНІВ ТА ПРОФЕСІОНАЛІЗМІВ

Про те, як правильно вживати лексичні засоби, аби досягти точності мовлення

ПРИГАДАЙТЕ. Що таке терміни? Які слова називають професійними?

41. **А.** Прочитайте тексти, визначте стиль мовлення кожного з них. Порівняйте описи циклону.

1. Циклон – гігантський атмосферний вихор зі зниженим тиском повітря всередині («око бурі»), зі складною системою вітрів, що дмуть проти годинникової стрілки в Північній півкулі й за годинниковою – у Південній (*З посібника*).

2. Без попереджень з'являються циклони. Розпаленілася десь там стихія, у темні вируючі надра її незабаром буде кинуто й ваші життя... Рухається величезний колодязь порожнечі, оточений тисячокілометровим кільцем циклонічних стін і суцільно вируючих хмар, де все кипить, закручується спіралями на вихрових обертових швидкостях... (*О. Гончар*)

Б. Укажіть терміни. Поясніть значення слова *циклон* спочатку на основі першого тексту, а потім – другого.

В. Зробіть висновок про спільне й відмінне у вживанні терміна *циклон* у поданих текстах.

Терміни

Точність наукового й офіційно-ділового мовлення тісно пов'язана з точністю вживання термінів.

Терміни – це слова, які вживаємо для точного визначення певного поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. **НАПРИКЛАД:** *аорта, водень, прямий кут, земноводні, теплообмін, лібрето, стартовий гол.*

Умови
вживання

У межах однієї галузі знань термін має одне значення. **НАПРИКЛАД**, слово *корінь* багатозначне, але в мовознавстві під ним розуміють тільки морфему, а в ботаніці – орган рослини.

У термінології небажані омоніми й синоніми, хоча вони в цьому розряді лексики є. **НАПРИКЛАД**: синоніми *трудовий договір* – *трудовий контракт*; *нерухоме майно* – *нерухомість*; омоніми *акція* (цінний папір) – *акція* (дія), *відведення* (кандидатури) – *відведення* (земель).

Зверніть увагу!

Термін не тільки називає, а й логічно, вичерпно, точно визначає поняття, тобто містить більше інформації, ніж нетермінологічна одиниця лексики.

Професіоналізми

Професіоналізмами називають такі слова та словосполучення, які властиві мовленню людей певної професії. Це переважно назви знарядь виробництва, трудових процесів, спеціальні професійні вислови тощо. Існує професійна лексика моряків, шахтарів, бухгалтерів, юристів, музикантів тощо. **НАПРИКЛАД**: *боронування, обмолот, косовиця* (з мовлення аграріїв); *комплексні вправи, тренувальний процес* (з мовлення тренерів).

Зверніть увагу!

Значна частина професіоналізмів – це неофіційні заміники термінів. Такі професіоналізми мають емоційно-експресивне забарвлення. **НАПРИКЛАД**: *підвал* (нижня частина газетної сторінки), *вікно* (вільний між уроками час у вчителя).

42. I. Прочитайте терміни. Визначте, для якої галузі знань характерний кожен із них. Якими з поданих термінів користуєтеся ви під час навчання?

Середньовіччя, важкі метали, синтаксис, аксіома, ресурсозабезпеченість, косинус, фінансове право, формула, похідна функція, епітет, гіпотеза, цитоплазма, реактивний рух, цивільне судочинство, півострів, опорний стрибок, напівшпагат.

II. Складіть усно речення з двома поданими термінами (на вибір). Проаналізуйте речення щодо точності мовлення.

43. I. Прочитайте текст, обґрунтуйте його належність до наукового стилю. З якою галуззю знань він співвідносний? Як ви це визначили?

ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ*

Загальна площа Національного природного парку «Подільські Товтри», що на Хмельниччині, – 261 316 га.

Товтри – це місцева назва скелястої дугоподібної гряди, висота якої в межах парку сягає в середньому 400 м над рівнем моря. Над навколишньою Подільською рівниною ця гряда піднімається на 60–65 м. Її довжина досягає 250 км, ширина – 15–20 км. Окремі форми піднімаються

у вигляді витягнутого валу або окремих конусоподібних горбів, іноді мають форму морських атолів**; найбільш поширеною формою є кряжі у вигляді витягнутих валів шириною до 0,5 км. Поверхня їхня здебільшого хвиляста, схили опуклі.

Подільські товтри відзначаються рідкісною та невластивою рівнинно-платформенним областям геологічною будовою. Це сукупність викопних рифових споруд узбережжя бар'єрного характеру, що утворилися в мілководних міоценових морях.

У межах парку росте майже 1700 видів рослин, з яких близько 300 – ендемічні й субендемічні подільські види, а також рідкісні рослини. Фауна налічує 55 видів ссавців, 214 – птахів, 10 – плазунів, 11 – земноводних і низку видів безхребетних тварин, які ще потребують детальних досліджень. Наявність на території парку старих лісових масивів і карстових печер сприяє поширенню тут хижих птахів та кажанів.

Подільські товтри унікальні за своєю природою й не мають аналога в Європі (*З довідника*).

* *Товтри* – вапнякові пасма із залишків рифів та атолів морів далеких геологічних епох.

** *Атол* – кораловий острів кільцеподібної форми.

II. Випишіть ужиті в тексті терміни. З'ясуйте значення незрозумілих вам слів, користуючись тлумачним або відповідним термінологічним словником.

III. Перекажіть усно текст. Чи всі вжиті в тексті терміни ви використали? Чому, на вашу думку, цей текст важко переказувати?

Подільські Товтри

Зверніть увагу!

Будь-який термін уводиться в науковий текст згідно із суворими «правилами гри». Основними положеннями цих правил є системність, тенденція до однозначності в межах термінологічного поля, точність, відсутність експресії, стилістична нейтральність.

КОЛО ДУМОК

44. Поясніть лексичне значення виділених професіоналізмів. Поміркуйте, як утворилися ці значення.

1. Учитель Марія Петрівна зараз не на уроці: у неї **вікно**.
2. На жаль, зараз несприятливий період для роботи туроператора – **мертвий** сезон.

45. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чи в кожній професії, на вашу думку, можна досягти високих результатів? Яка праця буде успішною?

46. I. На основі тлумачного й галузевого словників укладіть невеликий термінологічний словничок (6–8 статей), що характеризує одну з галузей знань: медицину, археологію, право, театрознавство, українознавство, фольклористику, етнографію, фізичну культуру і спорт.

II. Складіть усно речення з двома термінами (на вибір). Проаналізуйте речення щодо точності мовлення.

попрацюйте в парах

47. Складіть і розіграйте за особами діалог (8–12 реплік) на професійну тему, який міг би відбутися між зазначеними суб'єктами. Використайте терміни та професіоналізми, дотримуючись вимог точності.

1. Між викладачами у вищому навчальному закладі.
2. Між економістами (бухгалтерами) у планово-фінансовому відділі підприємства.
3. Між лікарями в лікарні.
4. Між науковими співробітниками на дослідній станції овочівництва.
5. Між істориками в музеї.
6. Між тренером і спортсменом на стадіоні.
7. Між інженерами у заводському цеху.
8. Між архітектором і представником будівельної компанії в майстерні.
9. Між агрономами (зоотехніками, ветеринарами) у фермерському господарстві.

48. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки й розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Опіка й піклування* встановлюють(ь)ся з метою забезпечен(н)я особистих немайнових і майнових прав та інтересів неповнолітніх осіб (*З кодексу*).
2. Атомну енергію пр(е,и)боркано у XX столітті та підвалини атомістики заклали ще сини Ел(л)ади – Левкіпп і Демокріт (*П. Утевська*).
3. Головний мозок с(с)авців відносно в(е,и)ликого розміру особливо великі півкулі переднього мозку та мозочок (*З енциклопедії*).
4. Три зруби уклад(е,и)ні в напрямку схід–захід з яких середній зруб за параметрами більший утворюють класичний тип української (три)зрубної церкви.
5. До світогляду українців увійшли вірування та уявлення багатьох поколінь які жили на тер(е,и)торії сучасної України (*З довідника*).

* Опіка й піклування – рос. опека и попечение.

II. Підкресліть терміни й визначте основну галузь їхнього функціонування.

49. Випишіть із п'яти підручників, за якими ви навчаєтеся, по 2 терміни. На основі виписаних слів укладіть за зразком словник термінів, уживаних у мовленні одинадцятикласників (одинадцятикласниць), зазначте галузь використання кожного слова.

ЗРАЗОК. Клітина (біол.) – найпростіша одиниця будови організму, яка складається з протоплазми, ядра та оболонки.

§5. УЖИВАННЯ СЛІВ У ВЛАСТИВОМУ ЇМ ЗНАЧЕННІ

Про причини мовних помилок, пов'язаних з уживанням слів у невласивому їм значенні, та про те, як уникнути цих порушень

50. А. Прочитайте лексичне значення слова **заказувати**.

Заказувати – не дозволяти робити що-небудь; забороняти; радити не робити.

Б. Визначте, у якому реченні слово **заказувати** вжито у властивому йому значенні. Виправте помилку, допущену в іншому реченні.

1. В Інтернеті можна **заказати** багато цікавих книжок.
2. Дітям **заказали** виходити з будинку без дозволу.

В. На основі виконаного завдання сформулюйте пораду щодо вживання слів і наведіть аналогічний приклад.

Уживання
слова

Кожне слово має своє, властиве йому значення. Тому, щоб правильно передати думку, треба чітко уявляти особливості описуваного явища й точне значення слова з усіма його найтоншими відтінками.

Слова треба вживати лише в тому значенні, яке закріплене за ними в словнику. **НАПРИКЛАД**, харчовий продукт, який виробляють збиванням вершків або сметани, називають *маслом*, а харчовий продукт, який добувають із насіння або плодів деяких рослин (переважно соняшнику), – *олією*. У російській мові обидва продукти називають одним словом – *масло*.

Уживання слів без урахування їхнього значення – найтипніше порушення вимоги точності мовлення.

51. З'ясуйте лексичне значення й доведіть точність уживання виділеного слова. Чи відомі вам приклади неправильного вживання цього слова?

1. На основі системи аксіом учений увів поняття величини у формі **відношення** натуральних чисел, яке охоплювало числа й неперервні величини (*З посібника*).

2. «Навіщо ви мене дурили? Нащо ж я вас так **вірно**, так щиро кохала!» – сказала Василина тоном зовсім не дитячим (*І. Нечуй-Левицький*).

52. Знайдіть лексичні помилки й запишіть речення правильно. Визначте, з якої причини допущено кожну з помилок. Ви можете скористатися поданою нижче таблицею.

1. Це негативно відгукнеться на результатах роботи. 2. У всіх лісах зустрічаються отруйні гриби. 3. Сьогодні старшокласники знаходяться на екскурсії. 4. Платанції знаходяться в південній частині. 5. У даній ситуації треба бути уважним. 6. Оксана прийшла додому годину тому назад. 7. Яблука запікають біля 10 хвилин. 8. Зберемо врожай, не дивлячись на негоду. 9. Відкрийте підручники на 46-й сторінці. 9. Ці роботи складала новий етап у науці.

Правильно	НЕправильно
розплющив очі	розкрив очі
завдати шкоди	нанести шкоду
незважаючи на мороз	не дивлячись на мороз
брати участь	приймати участь
спадає на думку	приходить на думку
впадати в очі	кидатися в очі
перегорнути сторінку	перевернути сторінку
розгорнути книжку на с. 25	розкрити книжку на с. 25
становило третину прибутку	складало третину прибутку

53. I. Випишіть з кожної пари правильне словосполучення.

Рахувати правильним – вважати правильним, влучне слово – метке слово, відноситися привітно – ставитися привітно, привітне ставлення – привітне відношення, незважаючи на спеку – не дивлячись на спеку, зустрічаються помилки – зустрічаються друзі, у якості адвоката – як адвокат, біля двох годин – близько двох годин.

II. З одним виписаним словосполученням складіть і запишіть речення з відокремленим означенням.

54. Перекладіть і запишіть українською мовою, уникаючи калькування (копіювання іншомовного слова за допомогою незапозиченого матеріалу). Ви можете скористатися поданою нижче довідкою.

В порядке исключения, повестка дня, в двух словах, бросаться в глаза, ввести закон в силу, выписка из протокола, зайти в тупик, поступили предложения, неотложное дело, пользоваться успехом, принести вред, приложить усилия, приступаем к обсуждению, произносить речь.

ДОВІДКА

Кількома словами, завдати шкоди, надати чинності закону, розпочинаємо обговорення, як виняток, надійшли пропозиції, порядок денний, нагальна справа, витяг з протоколу, зайти у безвихідь, виголошувати промову, мати успіх, докласти зусиль, впадати у вічі.

Зверніть увагу!

Перекладаючи з російської мови, необхідно враховувати, що багатозначне російське слово не обов'язково відтворюється багатозначним українським. **НАПРИКЛАД**, російський іменник *отношения* передається кількома словами: *відношення, відносини, стосунки (взаємини), ставлення*; російське дієслово *предупреждать* має українські відповідники *попереджати, запобігати, випереджати*.

Світ

55. Перекладіть усно текст українською мовою, вибираючи з таблиці правильний варіант перекладу виділених слів (цифра відповідає номеру в таблиці).

РУКОПИСИ МАЙЯ

Залишки міста майя

Узбережжя Майя

В 1549 году в город Мани **прибыл(3)** испанский монах Диего де Ланда. В городском храме **находилась(4)** огромная библиотека древних рукописей. Книги эти не содержат ничего, кроме суеверий и вымыслов, **решил(5)** епископ. Рукописи майя были сожжены.

До нашего времени дошли лишь три бесценных экземпляра, чудом спасшихся от огня. Они написаны волосяной **кисточкой(6)** на бумаге из фикуса, бумага покрыта иероглифами и разноцветными **рисунками(7)**.

Рукописи майя очень разнообразны по тематике. Основное содержание их: календарь религиозных обрядов, метеорологические **явления(8)** и сельскохозяйственные **работы(9)**. Есть большие разделы, посвященные движению планеты Венера, месту **пребывания(10)** могущественного бога дождя, затмениям, земледелию, пчеловодству (А. Кондратов).

1 стародавній – старий	6 кісточка – пензлик
2 відкрити – відчинити	7 рисунок – малюнок
3 прибути – з'явитися	8 явлення (поява) – явище
4 знаходитись – розміщуватись	9 праця – робота
5 розв'язати – вирішити	10 перебування – перебування

СЛОВНИК

Свидетельствовать – *свідчити*; содержать – *містити*, суеверие – *забобони*; разнообразный – *різноманітний*, указание – *вказівка*, пчеловодство – *бджільництво, бджолярство, пасічництво*.

56. **ПОСПІЛКУЙТЕСЯ**. Уявіть, що ви змогли на деякий час потрапити в стародавній Київ. Яку інформацію ви хотіли б донести до його мешканців, а про що дізнатися від них?

57. Прочитайте речення. Знайдіть випадки неправильного вживання слів. Чим зумовлені ці помилки? Відредагуйте і запишіть речення.

1. Минулого року перебували в тяжкому матеріальному положенні.
2. Багаття все більше розпалювалося. 3. Підприємство заключило договір оренди. 4. На протязі дня підприємству треба відвантажити велику партію товару. 5. Відчувати біль в області серця. 6. Прошу: не переводьте гроші на дрібниці. 7. Треба перевести кошти на рахунок підприємства. 8. Нам сьогодні знову не повезло. 9. Брати участь у засіданні в якості перекладача.

58. Складіть і запишіть словосполучення, обираючи правильний варіант, наведений у дужках.

Виключний (право, мужність), винятковий (право, мужність), область (серця, Одеська), ділянка (серця, мовознавства), олія (вершковий, кукурудзяний), масло (вершковий, кукурудзяний), завдання (виконати, вирішити), питання (розв'язати, вирішити), краєвид (Карпати, рослина), вид (Карпати, рослина).

59. Прочитайте речення. З'ясуйте лексичне значення виділених слів, доберіть до них синоніми й доведіть точність уживання. Яких помилок слід уникати, вживаючи ці слова?

1. Людина планети росте навіть у **буквальному** розумінні. Ученими досліджено, що середній людський зріст за останнє століття збільшився на скількись там вершків, чи то пак сантиметрів (О. Гончар). 2. Поряд із віль-

ним перекладом виник і розвивався його антипод – переклад **буквальний** (Із журналу). 3. Очі її **меткі** бравенько пострілюють у всі боки (В. Яворівський). 4. Махнув шаблюкою Трясило, але удар не був **меткий** (В. Сосюра).

60. І. Спишіть речення, добираючи з дужок правильне слово. Доведіть, що ви вжили слово у властивому йому значенні. Скористайтеся за потреби тлумачним словником.

1. Студенти (складають, становлять) 10 відсотків виборців округу. 2. Творчість художника (репрезентувала, презентувала) тогочасне образотворче мистецтво. 3. У відповідь хлопець лише (знижував, потискував) плечима. 4. Мистецтво й театр (складали, становили) зміст життя Саксаганського. 5. (Буквально, лише) за останні декілька років у нашому місті виріс квартал нових будинків. 6. Зали в музеї добре (освітлені, опромінені). 7. Я (вважаю, рахую), що так робити не можна.

II. Підкресліть у реченнях службові слова.

61. Виконайте тестові завдання.

1. Редагування НЕ потребує словосполучення

- А віддавати перевагу В укласти договір
Б ні під яким виглядом Г нанести шкоду

2. Лексичну помилку допущено в рядку

- А приводити приклад В здобувати перемогу
Б розв'язувати проблему Г вважати правильним

3. Виділене слово вжито в невластивому йому значенні в реченні

- А Трускавець **вважають** одним з найпопулярніших курортів.
Б Вантажне відділення **розташовано** на першому поверсі.
В Два примірники словника **знаходяться** в кабінеті.
Г Директор банку **перебуває** за кордоном.

4. Лексичну помилку допущено в реченні

- А Не забудьте виключити світло.
Б Не забудьте зачинити вікна.
В Не забудьте надіслати листи.
Г Не забудьте закрутити вентиль.

5. Редагування НЕ потребує речення

- А Прибуток складав 20 відсотків.
Б Не дивлячись на скрутний час.
В Ви також маєте рацію.
Г Ми настоюємо на своєму.

РИБКА В СІТЦІ

Як перекласти українською мовою фразеологізм «дело в шляпе»? Він означає, що якусь справу вже зроблено, закінчено. У нас є і «капельюх», і «діло», але коли ми скажемо «діло чи справа в капелюсі», то це не буде фразеологізм, а просто два слова. Тому треба шукати український відповідник фразеологічного типу. А по-нашому це буде «рибка в сітці», тобто ми зробили те, до чого прагнули.

ЩИРО ДЯКУЄМО

Один з радіослухачів каже «величезне дякую». Це груба калька з російського «огромное спасибо». А українською мовою кажемо «велика або величезна подяка», «дуже дякую», «вельми вдячні», «щиро дякуємо» тощо.

ФОТОГРАФІЯ

«Продавчиня» звучить набагато краще, ніж «продавщиця». **ПОРІВНЯЙМО:** «кравчиня» від «кравець», як «продавчиня» від «продавець». «Фотографія» – незвично, але відповідає законам українського словотвору, і до цього слова можна звикнути.

(За матеріалами блогу професора О. Пономарева)

Антисуржик

Правильно	НЕправильно
Потрібно мати виняткову сміливість.	Потрібно мати виключну сміливість.
Я запізнився, тому що пішов дощ.	Я запізнився, так як пішов дощ.
Зрештою він не витерпів.	У кінці кінців він не витерпів.
І квитки купили? Який збір!	І квитки купили? Яке співпадіння!
Це була фатальна помилка.	Це була рокова помилка.
Я прийшов попросити вибачення.	Я прийшов принести вибачення.
Принаймні я намагався.	По крайній мірі я намагався.

Корисно знати

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

Фразеологізм	Значення
небо прихилити	зробити для когось усе, навіть неможливе
попасти на слизьке	потрапити в неприємну ситуацію
розсипати кислоти	плакати
бісики пускати	кокетувати очима, загравати з кимось
пускатися берега	порушувати норми моралі, суспільної поведінки
як мокро горить	робити щось повільно
не в тім'я битий	розумний, кмітливий, здібний
ставити питання руба	запитувати про що-небудь чи заявляти щось категорично

Коли мова неправильна,
то вона не означає того, що має означати.

Конфуцій

ЛОГІЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ

§6. УМОВИ ЛОГІЧНОСТІ ВИСЛОВЛЕННЯ

Про логічну послідовність порядку слів, логічні паузи й логічний наголос, а також про смислові, структурні та інтонаційні зв'язки

62. А. Прочитайте текст.

Одинадятикласник Назар Глушко прочитав газетну статтю про завод, на якому працює його батько, і здивовано запитав:

– Тату, невже ти крадеш на своєму заводі метал? Тепер з тобою буде боротися весь колектив!

Батько зиркнув на сина:

– Що за жарти? Навпаки, це я маю дати відсіч крадіям.

– Я не жартую! Ось почитай, – відповів Назар і подав батькові газету, у якій чорним по білому було написано: «На зборах трудового колективу заводу “Горизонт” обрано групу працівників для боротьби з розкрадачами кольорових металів на чолі з Глушком М. П.».

Батько обурився, зателефонував до редакції та зажадав спростування інформації.

Б. Поясніть, чому газетна публікація викликала гнів у тата Назара. Якої помилки припустився автор замітки?

В. Зробіть висновок, у чому виявляється логічність мовлення.

Поняття
логічності

Логічним (рос. логическим) називають мовлення, що забезпечує смислові зв'язки між словами й реченнями в тексті. Наприклад, немає логічності у словосполученнях *дуже синюватий, солодкувата кислота*.

Логічність мовлення

Точність
у вживанні слів
і словосполучень

Правильна
побудова
речень

Смислова
завершеність
тексту

Логіка

Словесне вираження думки здійснюється за законами логіки. Людина, яка хоче навчитися висловлюватися логічно, повинна навчитися логічно мислити.

Умови
логічності

Щоб висловлення було логічним, треба дотримуватися:

- ✓ логічної послідовності порядку слів;
- ✓ логічних пауз і логічного наголосу;
- ✓ смислових, структурних та інтонаційних зв'язків;
- ✓ законів логіки.

Порядок
слів

Логічна послідовність розгортання думки регулює **порядок слів** у реченні. **ПОРІВНЯЙМО:** 1. Ця прогулянка розрахована лише на три години. 2. Розрахована ця прогулянка лише на три години. 3. Лише на три години розрахована ця прогулянка.

Логічні
паузи

Логічні паузи – зупинка в потоці мовлення з метою логічного виділення мовного змісту. **ПОРІВНЯЙМО:** 1. Сідайте, / тут вам буде краще. 2. Сідайте тут, / вам буде краще.

Логічний
наголос

Логічний наголос – особливе виділення якогось слова чи кількох слів у висловленні. **ПОРІВНЯЙМО:**
1. *Діти* гралися на вулиці. 2. Діти *гралися* на вулиці. 3. Діти гралися *на вулиці*.

Зверніть увагу!

Дотримання логіки викладу позитивно впливає на розуміння адресатом змісту висловлення.

Приклади логічних помилок

Помилка	Приклад
невиправдане повторення спільнокоренових слів (тавтологія)	зобразити образ (треба: змалювати)
уживання зайвих слів (плеоназм)	місяць вересень, прейскурант цін (треба: вересень, прейскурант)
порушення смислового зв'язку	більша половина (треба: більша частина; більшість)
неправильна побудова речень з однорідними членами	Людину можна не тільки образити словом, але й дією. (Треба: Людину можна образити не тільки словом, але й дією.)
неправильна побудова речень із дієприслівниковими зворотами	Додивившись цікавий фільм, настав вечір. (Треба: Коли ми додивилися цікавий фільм, настав вечір.)
порушення структури складних речень	Студенти повернулися з лекцій, які вчилися в другу зміну. (Треба: Студенти, які вчилися в другу зміну, повернулися з лекцій.)

Зверніть увагу!

Не кожне повторення спільнокоренових слів може вважатися мовною помилкою. Існує багато словосполучень, у яких **тавтологія** неминуча.

НАПРИКЛАД: закрити кришкою, загадати загадку. У художньому й публіцистичному стилях тавтологію можемо використовувати для створення образності, підсилення виразності.

63. Поясніть порушення логічності в сполученнях слів. Свою відповідь звірте з поданим міркуванням.

Основний лейтмотив, вільна вакансія, пам'ятний сувенір, передовий авангард, спільне співробітництво, народний фольклор, демобілізуватися з армії, 50 гривень грошей, написати свою автобіографію, дебютувати вперше, схвалювати одноставно й однодушно, виявляти неповагу й непошану, два роки тому назад.

МІРКУЙМО. Слово *лейтмотив* означає «провідний мотив, основна думка твору», тому в сполученні *основний лейтмотив* перше слово є зайвим.

64. Прочитайте речення. Знайдіть порушення логічності, аргументуйте свою думку. Запишіть речення правильно.

1. Ми завжди пам'ятаємо й не забуваємо повчальні сторінки історії нашої країни. 2. Текст заяви має бути лаконічним і стислим. 3. *Князі не бажали зрозуміти, що об'єднання їхніх військ у єдине військо конче* необхідно.* 4. У подальшому майбутньому підприємство планує покращити результати роботи. 5. Прем'єра вистави відбудеться у травні місяці. 6. Кожен з нас має свої індивідуальні риси. 6. Ми будемо взаємно допомагати один одному. 7. У нашому місті організовано нову організацію молоді. 8. *Необхідно реалістично й без ілюзій оцінити наші економічні шанси.*

* Конче – рос. очень.

КОЛО ДУМОК

65. Поміркуйте, чому в першому реченні повторення виділених спільнокоренових слів вважаємо мовною помилкою, а в другому – ні.

1. Наприкінці року **будівельна** компанія завершила **будівництво будинку**.
2. Немає нічого страшнішого за **необмежену** владу в руках **обмеженої** людини.

66. Прочитайте словосполучення. Поясніть, чому в них немає логічності.

Сильно квадратний, надто білуватий, трохи добренький, солодка сіль, забагато смугастий, прямокутний квадрат, більша половина.

два – чотири – усі разом

67. Визначте, у якому з поданих речень допущено логічну помилку. Відповідь обґрунтуйте.

1. Завдяки Шевченку духовний простір української нації збагатився надзвичайно точними мовними знаками, які символізують опорні засади духу. 2. Починаючи з 1987 року в Австралії щороку проводяться перегони для машин на сонячній енергії. 3. Прошу стягнути з Петрівського О. А. матеріальну шкоду, завдану залиттям квартири на мою користь.

68. Прочитайте речення. Визначте, чим викликана їхня логічна недосконалість. Відредагуйте усно речення.

1. У них зовсім не було що їсти. На п'яťох тільки одна хлібина й три банки консервів. 2. Вони будуть жити погано, але недовго. 3. У нас дуже дешеві ціни*. 4. Василь Сидорович грав в оркестрі. Його виступи завжди проходили з аншлагом. 5. Наші донори здали всю свою кров безкоштовно. 6. Тамара Сергіївна є постійним членом експертної ради, про роботу якої писали в обласній пресі. 7. Більшу половину цьогорічного врожаю зернових реалізовано на біржі. 8. Директором фабрики було обрано Віктора Семенчука, у котрого знаннях і досвіді ніхто не сумнівається.

* Дешеві товари або низькі ціни.

ситуація

69. Уявіть, що ви перебуваєте в магазині й радитеся зі своїм другом (подругою) щодо покупки. Прочитайте кожну репліку двічі так, щоб змінювався її зміст (розділові знаки можна доставляти). Для цього скористайтеся логічними паузами.

- Що тобі треба купити?
- Не купи цього морозива більше.

70. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Поясніть, як ви розумієте думку оратора Цицерона: «Треба надати краси самому мовленню не лише відбором, а й розташуванням слів».

71. I. Визначте в реченнях слова, які, на вашу думку, слід виділити логічним наголосом. Чому? Прочитайте речення вголос відповідно до вашого вибору.

1. У переможному для «Баварії» фіналі Кубка Німеччини Анатолій Тимощук вийшов на заміну на 77-й хвилині. 2. Бог бажає не тільки того, щоб ми були щасливими, але й щоб самі зробили себе щасливими, – і в цьому полягає моральність (Е. Кант). 3. Дрімає річка. Всюди тиша. Туман над травами лежить (Ю. Вавринюк). 4. В долину, туманом повиту, сусідчин понітвся слід (Д. Іванов).

II. Прочитайте речення вдруге, виділяючи логічним наголосом інше слово. Як це вплине на зміст речення?

72. Поміркуйте, за яких умов словосполучення *гарячий сніг, страшенно весело* не вважатимуться логічними помилками. Введіть ці словосполучення у речення. Доберіть аналогічні приклади.

73. Прочитайте речення. Знайдіть і поясніть логічні помилки в побудові речень. Відредагуйте речення, запишіть їх і прочитайте з правильною інтонацією.

1. Підприємство запрошує на роботу **бухгалтерів**, водіїв та мешканців міста. 2. На зустріч із письменником прийшли як його шанувальники*, так і люди. 3. Батькам **забороняється** залишати дома без нагляду маленьких дітей і не дозволяти їм гратися сірниками. 4. Підійшовши до озера, раптово налетів вітер і зірвав з мене капелюха. 5. У ліквідації пожежі брали участь три машини та п'ятеро пожежників. 6. Вивчаючи географію, у нас не було жодних проблем. 7. Нестеренко Валентина направляє на

проходження медичної комісії, яка працюватиме вихователем **дитячого** садка. 8. За виявлені недоліки в оформленні платіжного доручення просимо вибачення, які надалі повторюватися не будуть.

II. Виділені слова запишіть фонетичною транскрипцією.

* Шанувальник – рос. поклонник.

74. Виконайте тестові завдання.

1. Редагування НЕ потребує речення

- А Я люблю народний фольклор.
Б Дома на нас чекав несподіваний сюрприз.
В На концерті звучали популярні шлягери.
Г Не можна залишати без нагляду малих дітей.

2. Редагування НЕ потребує речення

- А Наступна доля героя складеться щонайкраще.
Б Мені часто щастить під час гри в теніс.
В Говорити треба лаконічно й стисло.
Г Публіка захоплено слухала тріо з трьох виконавців.

3. НЕправильно сполучено слова в рядку

- А ідентична поведінка В повторний рецидив
Б ваша прерогатива Г мати пріоритет

4. Потребує редагування речення

- А Це було п'ятдесят років тому назад.
Б На зустрічі порушили питання водозабезпечення.
В Завод не працював понад два тижні.
Г Люблю гори понад усе.

5. Правильне продовження речення «Купуючи телевізор...» наведено в рядку

- А ...нам запропонували різні моделі.
Б ...до нас привітно усміхнувся продавець.
В ...у мене з'явилася цікава ідея.
Г ...обов'язково уточніть гарантійний термін.

§7. АБЗАЦ ЯК ЗАСІБ ЛОГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ

Про поділ тексту на відрізки, важливі для його змістового й емоційного наповнення

ПРИГАДАЙМО. Які основні ознаки тексту?

75. I. Прочитайте текст. Висловіть свою думку щодо прочитаного.

КРАСА У ФАРБАХ

Нас завжди оточують речі. Ми звикаємо до них, іноді навіть перестаємо помічати. А в художника бачення особливе: у звичайному він бачить незвичайне, прекрасне й відтворює це на картині.

Талант

У Стародавній Греції жив художник на ймення Аппеллес. Якось намалював виноград. Сам пішов, а картину залишив на терасі. Повернувшись, побачив незвичайну картину: пташки намагалися клювати ягоди.

З такою самою вірогідністю намалювала яблука талановита українська художниця Катерина Білокур. Погляньте-но на картину «Богданівські яблука». Жовті з рожевими смужечками на боках яблука. Здається, їх щойно* зірвали й вони дихають ранковою прохолодою. Ми дивимося на яблука, а вони аж сміються й розповідають про прекрасний сад, де зацвітали навесні...

К. Білокур.
Богданівські яблука

Отож, якщо будеш уважно придивлятися до всього, що навколо тебе, можливо, і тобі відкриється краса, якої раніше не помічав (*Із журналу*).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Визначте основну думку тексту й мікротеми, у яких вона реалізується.
2. Складіть і запишіть план тексту.
3. Обґрунтуйте поділ тексту на абзаци.
4. Випишіть із тексту 3–5 слів з орфограмами. Поясніть написання цих слів і розберіть їх за будовою.

* Щойно – рос. только что.

Абзац

Для логічно правильної побудови тексту важливе значення має поділ його на **абзаци**. За допомогою абзацив у композиції тексту виділяються важливі щодо змістового й емоційного наповнення відрізки.

Зверніть увагу!

З метою посилення експресії автор може розмежувати пов'язані між собою елементи й подати їх в окремих абзацах.

76. I. Прочитайте тематичні речення, з яких починаються абзаци тексту. Спрогнозуйте зміст тексту за цими реченнями. Визначте його тему, мікротеми й основну думку.

1. У лісі вечоріло. (...).
2. Ми мовчки йшли глухими стежками. (...).
3. І раптом з хащі вискочило щось велике. (...).
4. Добре, що в нас є захист. (...).

II. Складіть розповідь із чотирьох абзацив, кожен з яких містив би відповідне тематичне речення (з поданих вище).

77. **ПОСПІЛКУЙТЕСЯ.** Які ви знаєте лікарські рослини? Якби були фермером, то вирощуванням яких з них могли б зайнятися для забезпечення фармацевтичної промисловості?

Довкілля

78. І. Спишіть текст, поділивши його на абзаци. Розкрийте дужки й розставте пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте ваш поділ тексту на абзаци.

ЧОМУ КРОПИВА ЖАЛИТЬ

У світі існує кілька різновидів кропиви й далеко не всі з них мають жалкі волоски. Проте більшості з нас хоча(б) раз у жит(т)і доводилося «обпікатися» доторкнувшись до цієї рослини. Серед тих видів що жалють найбільш поширеними є кропива звичайна та кропива римська. Жала кропиви розвивають(ь)ся з однієї клітини й набувають вигляду волосків на гострих кінцях яких є маленькі клубочки що об(е,и)рігають її від ушкоджень. Якщо ле(г,х)ко доторкнутися до такого клубочка він одразу лама(є,ї)ється й гостра голка впивається в шкіру. Їдка* кислота що міститься (в)середині жала викликає подразнення а іноді опіки шкіри. Однак якщо обачно** взятися за стебло кропиви так що(б) волоски були пр(е,и)тиснуті до нього то вони (не) зможуть заподіяти вам (ні)якої шкоди (З посібника).

II. На основі прочитаної інформації складіть і запишіть речення, ускладнене відокремленим означенням.

* Їдкий – рос. едкий. ** Обачно – рос. осмотрительно.

Почуття

79. Прочитайте текст. Проаналізуйте авторський поділ тексту на абзаци.

ЖАЙВОРОНКОВІ ПІСНІ

Жайворонкова пісня живе у весняному степу, на зеленому роздоллі, й жайворонок ніколи не розлучається з нею. Коли спить уночі біля сірої грудки землі, то й пісня спить разом із натовленою пташкою.

Жайворонки оберігає її від холодного вітру, від студеної роси, оберігає від дощу, від негоди. І, ще до сходу пробудившись, жайворонки на прудких* крилах підносять свою щирі пісні в блакитне привілля небес.

Бо живе на світі жайворонки заради цієї пісні. Ось вона дзвенить над степом, і кожне її колінце напоєне світлом, пронизане радістю. І що завзятіше** співають жайворонки, то дружніше колосяються ниви.

Ось тут, біля степової кринички, де навесні впав разок жайворонкової пісні, зацвів-залигав ніжними рожевими квітами бузків огонь.

А біля старого дуба, що височіє на сільській околиці, синіми пелюстками сміються фіалки (Є. Гуцало).

* Прудкий – рос. быстрый, приткий. ** Завзято – рос. упорно.

80. І. Складіть усно за поданим початком (на вибір) фрагмент тексту в межах одного абзаци. А потім логічно правильно введіть цей абзац у структуру невеликого тексту (3–4 абзаци).

1. Кожна людина – художник свого життя, який черпає силу й натхнення в собі самому (Й. Бехер).

2. У рослин і тварин немає депутатів, за них нікому заступитися, крім нас, людей, які разом з ними заселяють цю планету (Д. Даррелл).

3. Кожна людина повинна вибирати ту професію, ту роботу, яка найбільше відповідає її професійним здібностям і нахилам (З газети).

II. Проаналізуйте ваше висловлення. Про що воно? Яка його основна думка й чи розкрито її? Чи доцільно поділено текст на абзаци й чи відповідає такий поділ вашому задуму?

Для вас, допитливі

Чи знаєте ви, що в Україні повністю або частково свідомо вилучено з господарського користування й передано під заповідники та національні парки майже мільйон гектарів земель? Саме на цих землях природа знаходить свій прихисток. Якщо ви хочете більше дізнатися про природні заповідники, національні парки, дендропарки нашої держави, а також про замки й фортеці, храми й монастирі, палаци й садиби різних регіонів України, завітайте на сайт «Україна Інкогніта» (www.ukrainaincognita.com). Про те, що вас найбільше зацікавить, розкажіть своїм рідним, друзям, однокласникам.

§8. СЛУЖБОВІ ТА ВСТАВНІ СЛОВА ЯК ЗАСІБ ДОТРИМАННЯ ЛОГІЧНОСТІ

Про можливості службових і вставних слів для забезпечення логічності мовлення та про те, як уникнути логічних помилок, уживаючи ці мовні одиниці

ПРИГАДАЙМО. 1. Які є службові частини мови? Яка їхня роль у мові? 2. Які слова називаються вставними?

81. А. Прочитайте речення. Чи однакові вони за змістом?

1. Усвідомлення свого призначення дає нам змогу по-справжньому відчувати задоволення від життя. 2. Якщо ми усвідомимо своє призначення, то зможемо по-справжньому відчувати задоволення від життя.

Б. Яке із цих речень просте, а яке – складне? Яким сполучником зв'язано частини складного речення?

В. Зробіть висновок про те, яке з поданих речень повніше й точніше виражає значення умови. Чому?

Сполучники

Досягти логічності мовлення допомагають службові та вставні слова.

Так, логічні зв'язки (причинові, мети, наслідкові, умовні тощо) забезпечують **сполучники** бо, тому що, через те що, щоб, аби, так що, хоч, нехай, якщо, якщо... то, якби, але, проте та ін.

Прийменники

Логічні відношення (причинові, мети, допустові тощо) передають **прийменники** через, унаслідок, у результаті, завдяки, з приводу, з нагоди, з огляду на, у зв'язку з, зважаючи на, для, з метою, у супереч та ін.

Частки

Для логічного виділення в реченні слова служать видільні **частки**: *навіть, тільки, лише, лиш, хоч би, хоч, хоча б, аж, же(ж), собі, бодай, все ж*. **НАПРИКЛАД**: Прийди *хоч* уві сні і *нахились до мене* (В. Сосюра).

Вставні слова

Зв'язок між думками, послідовність викладу забезпечують такі **вставні слова**: *по-перше, по-друге, нарешті, до речі, між іншим, крім того, навпаки, отже, наприклад, інакше кажучи, таким чином, значить, виходить, проте* та ін.

82. І. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Підкресліть службові слова, зазначте над ними частину мови. Які функції вони виконують у реченні? Чи забезпечують логічність мовлення?

1. Про користь фізичних навантажень повторити (не)завадить, аби таки (с,з)хилити людей до активного способу життя (*З газети*). 2. Нехай любов твою (не)знищить голос вражий, бо (не)навість (не)варта і гроша (*Ю. Вавринюк*). 3. Ми ніколи не станемо математиками, навіть знаючи (на)пам'ять усі чужі доведення, якщо наш розум (не)здатний самостійно розв(')язувати проблеми (*Р. Декарт*). 4. Умі(н,нн)я розв(')язувати задачі – таке(ж) практичне мистецтво, як і вмі(н,нн)я плавати, бігати чи танцювати. Цього можна навчитися тільки шляхом наслідування і тр(е,и)нування (*Д. Поія*). 5. Щорічний (VELO)парад зб(е,и)рає прихильників (дво)колісного транспорту з метою пропаганди здорового та активного способу життя (*З газети*).

ІІ. Поясніть уживання тире в реченнях.

Зверніть увагу!

Частини парних сполучників мають стояти безпосередньо перед однорідними членами речення. **НАПРИКЛАД**:

Правильно	НЕправильно
Дізналися як про моря, так і про океани.	Як дізналися про моря, так і про океани.
Природу не тільки любимо, а й оберігаємо.	Не тільки природу любимо, а й оберігаємо.

83. Прочитайте речення. Поясніть випадки неправильного вживання сполучників при однорідних членах речення. Відредагуйте усно речення.

1. Морська сіль не тільки насичує організм хлоридом натрію, а й великою кількістю інших необхідних для здоров'я мікроелементів. 2. Різьбярі з усіх порід дерев люблять липу за те, що її деревина як у роботі легка, так і м'яка. 3. Художник не лише зарекомендував себе майстром пейзажного, а й інтер'єрного жанру. 4. У гідропарку діти відпочивали не лише біля річки, але й каталися на каруселях. 5. Треба бути як однаково чесним у великому, так і в малому. 6. Важливо не тільки дбати про матеріальне забезпечення дітей, а й про їхнє духовне здоров'я.

84. І. Прочитайте речення, поясніть суть помилок. Запишіть речення правильно.

1. Власникам дозволено перепланування приміщення, якщо це не шкодить іншим мешканцям і при відповідному погодженні правління. 2. Ди-

ректором фабрики було обрано Віктора Семенчука, в котрого знаннях і досвіді ніхто не сумнівається. 3. Головний бухгалтер акціонерного товариства відповідає за вчасну виплату заробітної плати і щоб звітність подавалась у встановлені терміни. 4. За виявлені недоліки в оформленні платіжного доручення просимо вибачення, які надалі повторюватися не будуть. 5. Головою правління може бути особа, обрана загальними зборами правління або яку призначив власник підприємства. 6. Вийшов черговий номер журналу, який підписав до друку Андрій Волинець, який призначений тимчасово виконуючим обов'язки головного редактора. 7. Головне, на що потрібно звернути увагу, це на якість продукції.

ІІ. Випишіть три слова з префіксами. Розберіть ці слова за будовою, доберіть до них спільнокореневі.

Зверніть увагу!

Рівень мовлення знижують невмотивовані запозичення з російської мови. **НАПРИКЛАД**:

Правильно	НЕправильно	Російською	Українською
тим часом	між тим	так как	оскільки
згідно з даними	згідно даних	хотя	хоча, дарма що
завдяки контролю	дякуючи контролю	пускай	хай (нехай)
		как ни	як не

85. Перекладіть і запишіть речення українською мовою. Порівняйте засоби приєднання-сполучникового зв'язку в обох мовах.

1. Между тем отлив продолжался, и скоро на поверхность, словно грибы на поляне, вылезли многочисленные камни. 2. Благодаря достигнутым результатам предприятие имеет репутацию надёжного партнёра и уверенно смотрит в будущее. 3. Мягкую сталь нет смысла затачивать, так как полученная режущая кромка легко сминается. 4. Очевидно, стереотипы из людей не выбить, как ни старайся. 5. Пускай говорят что угодно, но сбить меня трудно с пути.

СЛОВНИК

Отлив – укр. *відплив*; скоро – укр. *невдовзі, незабаром*; поляна – укр. *галявина*; уверенно – укр. *впевнено*; очевидно – укр. *мабуть*; стараться – укр. *намагатися*.

попрацюйте в парах

86. Прочитайте речення. Поділіться одне з одним міркуваннями щодо правильності вживання приєдників. Поясніть суть допущених помилок. Відредагуйте усно речення.

1. Унаслідок того, що почався дощ, ти на вулицю не підеш. 2. Через те що нас підтримували вболівальники, ми виграли важливий матч. 3. Завдяки недофінансуванню колективу не вдалося вчасно виконати завдання. 4. Завдяки поганій погоді туристичний похід довелося відкласти.

ситуація

87. Уявіть, що друг (подруга) запропонував (запропонувала) вам відвідати наступної суботи аквапарк. Проте цього дня ви будете зайняті. Подякуйте за пропозицію, обґрунтуйте відмову та запропонуйте іншу дату спільного відпочинку. Скористайтеся кількома з поданих слів.

Прийменники:	Сполучники:
незважаючи на, у зв'язку з, попри, через, унаслідок	оскільки, так що, проте, якщо... то, як... так і
Вставні слова:	
по-перше, крім того, до речі, між іншим, наприклад, навпаки, виходить	

Вибір

88. I. Прочитайте текст. Визначте його тему, основну думку, тип і стиль мовлення. Чи погоджуєтесь ви з автором?

ЧИ ТРЕБА БУТИ БЕЗКОМПРОМІСНИМ?

Безкомпромісність – це прекрасна й необхідна риса. Проте в житті є ситуації, коли можна й треба пожертвувати цією рисою. По-перше, якщо людина не знає, що таке компроміс, усі двері успіху для неї зачинені. По-друге, часто краще діяти всупереч власним переконанням чи бажанням заради високих цілей, благих намірів.

Наприклад, Галілео Галілей під загрозою катувань зрікся своїх наукових ідей і визнав їх помилковими. Однак великий учений пішов на компроміс не заради самозбереження – свідченням того є його безприкладна за сміливістю книжка «Бесіди і математичні докази». Йому важливо було завершити почате. Найстрашнішою ціною, ціною зречення заплатив Галілео за можливість завершити свою працю. Незважаючи ні на що, він жив і боровся за свою ідею.

Отже, безкомпромісність – це не єдиний і часто не найкращий вихід, тому треба завжди пам'ятати, в ім'я чого вона.

II. Випишіть із тексту службові та вставні слова, які забезпечують логічність мовлення. Схарактеризуйте текст з погляду логічності мовлення.

III. Обґрунтуйте вживання розділових знаків у першому абзаці.

89. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Знайдіть вставні слова й поясніть, з якою метою їх ужито.

1. Найдорожчою темою а отже й ідеалом для мене завжди були та залишаються доброта самовідданість і милосердя людської душі (Г. Тютюнник).
2. Ставте перед собою великі цілі, адже в них легше влучити (Ф. Шиллер).
3. Що легше досяжна мета, то слабше прагнення до неї (Пліній Молодший).
4. Таким чином координати середини відрізка кінцями якого є точки $(x_1; y_1)$ і $(x_2; y_2)$ обчислюють за поданими формулами (З підручника).

5. Сталевий трос двічі обривався доки нарешті вдалося зірвати з місця примерзлий до землі газик і витягти його на грейдер* (О. Гончар).
6. Відступати нам по-перше пізно й по-друге немає підстав (В. Собко).
7. Навпаки козак в Україні став синонімом лицарської доблесті (М. Слабошпицький).

* Грейдер – землерийна машина для вирівнювання ґрунтових доріг.

II. Позначте в реченнях місця пауз, логічно наголошені слова. Прочитайте речення вголос, виділяючи вставні слова (словосполучення) за допомогою інтонації.

90. Виконайте завдання одного з варіантів, використавши службові та вставні слова для досягнення логічності мовлення.

А Ваш приятель пропонує зайнятися певним видом спорту. Переконайте його, що найкращий вид спорту – це той, що подобається саме вам (5–7 речень).

Б Уявіть, що вас запросили виступити на радіо на одну з тем: «Природа не пробачає насилля над нею», «Відпочинок і спокій – найкращі ліки», «Міцна родина – міцна країна». Підготуйте текст імовірного публіцистичного виступу (6–8 речень).

91. Виконайте тестові завдання.

1. Редагування потребує речення

- А Нарешті настали найзаповітніші для кожного випускника дні.
Б Атмосферу не тільки забруднюють автомобілі, а й електростанції.
В Ми залюбки подорожуємо як улітку, так і взимку.
Г Як кажуть у народі, життя прожити – не поле перейти.

2. Редагування потребує речення

- А Потрібно цікавитися не тільки комп'ютером, а й займатися спортом.
Б Найважливіші відкриття людства, як не дивно, є найменш очікуваними.
В Хто б міг собі уявити, що грибок стане джерелом пеніциліну?
Г Якість питної води залежить як від очищення, так і від транспортування.

3. Логічну помилку допущено в рядку

- А Незважаючи на дощ, діти були задоволені походом.
Б Завдяки граду втрачено значну частину врожаю.
В Унаслідок обговорення питання виникло кілька пропозицій.
Г Гуртківці робили по-своєму, оскільки інструкції не було.

4. Потребує редагування речення

- А В екскурсійних бюро Одеси з гостями міста працюють досвідчені та комунікабельні гіді.
Б Під'їхавши до Кам'янця, ми побачили обриси середньовічного міста й почувли шум автостради.
В Щоб оглянути якнайбільше пам'ятних місць Харкова, заздалегідь знайдіть та ознайомтеся з переліком екскурсій.
Г Екскурсоводи розкажуть про музеї Переяслава-Хмельницького не тільки українською, а й іноземними мовами.

§9. ЛОГІЧНІСТЬ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ

Про вступ, основну й заключну частини тексту, про додержання смислових і структурних зв'язків, логічних переходів, а також про висновки

92. А. Прочитайте уривок і зверніть увагу на те, чи зв'язане кожне наступне речення з попереднім, чи об'єднані вони спільною темою й основною думкою.

Навчальний рік учні зустріли в новій школі. Проект підготував колектив архітекторів обласного центру. Ця школа триповерхова. Збудована за сучасним проектом. Архітектори спроектували також будинок культури. Директором будинку культури призначено С. О. Дмитренка.

Б. Доведіть, що в уривку не дотримано смислових зв'язків і логічних переходів.

В. Зробіть висновок, за яких умов текст можна вважати логічно правильним.

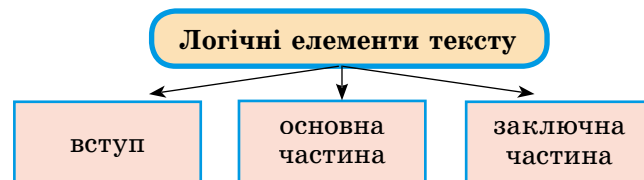
Логічність

Побудова тексту характеризується чіткою логічністю та послідовністю, які реалізуються:

- ✓ за допомогою причинно-наслідкових зв'язків у межах як окремих речень, так і всього тексту;
- ✓ зв'язком окремих частин тексту, оскільки кожна наступна думка (вислів) виходить із попередньої;
- ✓ підкресленням наступності або черговості подій чи явищ.

Нелогічність

Нелогічність може виявитися в композиції тексту, невдалій аргументації, неправильному використанні мовних засобів. Неприпустимо перестрибувати з думки на думку, розривати їх, допускати внутрішні суперечності, алогізми (те, що суперечить логіці), лексичну та смислову абсурдність, багатослів'я.

Світ

93. І. Прослухайте текст із голосу вчителя або однокласника (однокласниці). З'ясуйте, якої галузі знань стосується це висловлення.

ТАЄМНИЧИЙ ГОРІХ

Це дерево шукали не одне століття. Його плоди, що важать 20–25 кілограмів, часом прибивало морськими течіями до берегів Індії, Цейлону, Індонезії. Але ніхто не знав, що це таке, де росте, звідки береться.

Назвали це диво морським кокосом, приписавши йому багато лікувальних властивостей. Існувала легенда про те, що морський кокос росте прямо в океані та його оберігає міфічна птиця Гаруда. Тільки в 1756 році француз Барде, досліджуючи Сейшельські острови, знайшов у центрі острова Прален гігантські пальми, буквально обліплені цими горіхами. Не роздумуючи й не гаючи часу, француз навантажив корабель горіхами та відвіз їх в Індію, сподіваючись розбагатіти.

Нині масив із семи тисяч таких пальм – сейшельці називають їх «кокоде-мер» – оголошено заповідником. ЮНЕСКО дала йому статус об'єкта світової спадщини.

Тридцятиметрові стовбури пальм струменять високо в небо. Там, закриваючи сонячне світло, шумлять величезними листками-віями так, ніби скрипить залізо. Під самим листям висять грона* темних горіхів, визріваючи кожний по 10 років. Щорічно пальма дає близько 30 горіхів.

Сейшельці люблять свою батьківщину й витвір** їхньої природи – морський горіх. З нього вони виготовляють багато національних сувенірів (Із журналу).

* *Гроно* – рос. гроздь.

** *Витвір* – рос. создание, творение.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Визначте тему й основну думку висловлення, основну й додаткову інформацію.
2. Визначте вступ, основну й заключну частини тексту.
3. Поясніть, що забезпечує логічність тексту. Зіставте свою відповідь із поданим міркуванням.

4. Складіть і запишіть простий план тексту. За планом стисло перекажіть прочитане (усно), дотримуючись логічності.

МІРКУЙМО. Логічна зв'язність тексту (розповідь про морський горіх) досягається співвідношенням з одним і тим самим предметом дійсності, рухом думки від відомого до невідомого, наявністю причинно-наслідкових зв'язків. У тексті відчутна відповідність нормам публіцистичного стилю, жанровому різновиду – статті. Наявні логічні елементи (вступ, основна частина, висновок).

94. І. Поясніть, чому поданий уривок не можна вважати логічно правильним. Перебудуйте його й запишіть правильно.

Перший і найважливіший – підвищення резервів серцево-судинної та дихальної систем. Адже здоров'я не зміцниш, зробивши 5–10 вправ чи пройшовши один кілометр черепащачим кроком. Другий – підтримання на певному рівні функцій м'язів і суглобів. А в цілому скромна мета й доступні засоби – ось що потрібно для початку. Однак і на початковому етапі навантаження не має бути надто легким. У заняттях фізкультурою можна виділити два головні напрями.

II. Складіть і запишіть висновок (1 чи 2 речення), яким можна було б завершити текст.

95. І. Запишіть речення в такій послідовності, щоб вони становили текст.

1. Метод, який при цьому застосовують, називається методом координат.
2. На практиці нерідко виникає потреба розв'язати обидві задачі разом – спочатку за деякими властивостями фігури скласти її рівняння, а потім, дослідивши отримане рівняння, встановити нові властивості цієї фігури.

Сейшельський горіх

3. У попередніх параграфах ви розв'язували методом координат такі дві задачі: 1) знаючи геометричні властивості фігури, знаходили її рівняння; 2) знаючи рівняння фігури, знаходили її властивості.

4. Ви вже знаєте, що властивості геометричних фігур можна досліджувати засобами алгебри.

II. Підкресліть граматичні основи речень.

96. I. Послухайте текст із голосу вчителя чи однокласника (однокласниці). Чи погоджуєтеся ви з висновком авторки?

НАЙВИЩІЙ ЗАКОН СПРАВЕДЛИВОСТІ

У кожної людини є доля. Є вона у землі, у народі, нації, державі. Над кожним із нас тяжіє Найвищий Закон Справедливості, однаковий і в Космосі, і на Землі. Суть його в тому, що кожен зрештою одержує по заслугі. Тобто, чинячи добро чи зло, ми потрапляємо під певні закони, що діють бумерангом.

У своєму житті людина неначе рухається по спіралі, де на кожному новому витку пожинає результати того, що вчинила на попередньому. Є ніби велика реєстрова книга, де «записано» все. Згадаймо біблійний сюжет про Ангела-Хранителя, який заносить до книги Небесного суду все, що людина скоїла на своєму віку доброго чи поганого.

Тяжкі провини предків можуть вплинути й на долю нащадків. Добродіяння ж роблять славу родоводу. Поки вина предків не буде спокутувана* корисними вчинками нащадків, страждатиме родове дерево. Або, як каже народ, «увесь рід нещасливий». Нещасливі родини й роди – то гіркі плоди з тої ниви, яку засівали злом далекі чи близькі прабабки.

Тому в кожного має бути розвиненим внутрішній контролер – совість. Треба утримувати себе від поганих вчинків, лихих намірів. Зло довго не забувається й породжує зло. Добро примножує добро, торує шлях справедливості, до якої прагнуть у всі віки люди (К. Мотрич).

* Спокутуваний – рос. искуплённый.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Простежте, чи дотримано в тексті логічних переходів між частинами. Чи випливають висновки зі сказаного?

2. Доведіть, що цей текст – роздум у публіцистичному стилі (укажіть тезу, аргументи, висновок). Зіставте свою відповідь з поданим міркуванням.

3. Поясніть, що забезпечує логічність висловлення.

4. Законспекуйте текст, додержуючись смислових і структурних зв'язків, логічних переходів.

Людина

МІРКУЙМО. Виклад думок у тексті є логічним і емоційно виразним, чітко й безпосередньо виражено авторське «я». Автор осмислює значення вчиненого добра чи зла в житті людини. Це дає підставу стверджувати, що текст написано в публіцистичному стилі.

Текст є роздумом, оскільки в ньому наявне міркування про буття людини; автор висловлює свої судження й дає їм оцінку. Третє речення є тезою, яка розширюється двома наступними реченнями. Далі йдуть аргументи (2-й і 3-й абзаци). Із цих положень автор виводить важливу думку про те, що «в кожного має бути внутрішній контролер – совість».

97. I. Напишіть невеликий роздум, використавши одну з поданих тез і вставні слова (словосполучення) як засіб досягнення логічності. Ви можете скористатися поданою нижче довідкою.

1. Коли людина стає дорослою? 2. Шевченко належить не лише Україні – усьому людству, хоч кожне його слово – про Україну (Іван Дзюба, літературознавець). 3. Нафта до 2020 року подешевшає на 20 % (Експерт нафтового ринку). 4. Спорт – це насамперед загартування організму, вдосконалення фізичних можливостей.

ДОВІДКА

Частини роздуму	Вставні слова (словосполучення)
Теза	На думку... Як стверджує... За словами... Як відомо...
Аргументи	І дійсно... По-перше... По-друге... Нарешті... Очевидно... Поза сумнівом...
Висновок	Отже... Таким чином...

II. Проаналізуйте висловлювання однокласників за такими запитаннями: а) чи допущено та які саме логічні помилки? б) чи наявний у тексті вступ? в) чи зроблено висновки, узагальнення? г) що у висловленні вдалося найкраще?

§10. ВИМОГИ ДО ЛОГІЧНОСТІ МОВЛЕННЯ В РІЗНИХ СТИЛЯХ

Про логічність як одну з найістотніших ознак наукового й офіційно-ділового стилів, а також алогізми в художньому мовленні

98. А. Прочитайте текст.

Після тривалих переговорів сторона А і сторона Б уклали угоду про спільну діяльність – виробництво хліба. Пояснюючи журналістам своє рішення, сторона А зазначила, що зацікавлена в розвитку спільної справи, а тому має намір модернізувати виробництво. Сторона Б заявила, що її цікавить тільки негайний прибуток, а тому максимально використовуватиме наявні виробничі потужності.

Б. Поясніть, чому робота партнерів приречена на невдачу. Яких помилок припустилися сторони під час переговорів? Як потрібно було їх провести?

В. Висловіть міркування щодо логічності як однієї з найістотніших ознак офіційно-ділового й наукового стилів.

Нелогічність

Логічність – ознака всіх стилів мовлення, проте в кожному з них вона має свою специфіку.

Нелогічність може виявитися в композиції тексту, невдалій аргументації, некваліфікованому розробленні теми. Неприпустимо перескакувати з думки на думку, розривати думки, допускати внутрішні суперечності, лексичну та смислову абсурдність, двозначність, багатослів'я.

Логічність у різних стилях мовлення

Стиль мовлення	Особливості
Науковий	Найбільш послідовно витримуємо логічність у науковому стилі мовлення. Тут логічність «відкрита»: ми наче простежуємо хід пізнавальної діяльності мовця; співрозмовник стає учасником доведення істини
Офіційно-діловий	Логічність є основною вимогою і для текстів офіційно-ділового стилю. Документ має спонукати до будь-яких дій, переконувати, що досягається аргументованістю й логічністю поданих фактів. Відсутність логічності в мові документа призводить до неправильного його розуміння та застосування
Публіцистичний	Логіка викладу в публіцистичному стилі урівноважується з емоційно-експресивним забарвленням, оскільки публіцистика мусить бути впливовою та інформативною водночас
Художній	У художньому стилі логічність підпорядкована змалюванню художнього образу. Тут можуть бути алогізми. Алогізм (рос. алогизм) – сполучення суперечливих понять, свідоме порушення логічних зв'язків з метою створення певного стилістичного та смислового ефекту. НАПРИКЛАД: <i>головне нещастя – великий розум; дріб'язкові пристрасті; думати голосно.</i> Такі порушення розглядаються як художні засоби . Проте алогізми, які бувають у художніх текстах, не повинні порушувати логічності мовлення
Розмовний	У розмовному стилі порушенню деяких правил логічної організації мовлення може запобігти сама ситуація мовлення

Країна

99. І. Прочитайте текст. Визначте його стиль мовлення та сферу використання.

ГОРОД ДНЕПР: С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЁН

Місто Дніпро

Место, в котором располагается нынешний город Днепр, с древности было благоприятным для обитания, за исключением веков палеолита, когда здесь проходила граница ледникового щита. В III–IV веках в 40 км южнее города (в с. Башмачка) находился один из центров Готской империи, а возможно, и её столица. Существовали поселения и в черте города.

В IX веке (870 г.) на нынешнем Монастырском острове (центр города) византийские монахи основывают монастырь.

Место было выбрано не случайно: впервые остров упоминается в Житии св. Феодосия как самый северный пункт, куда дошёл один из учеников Христа – Андрей Первозванный. В дальнейшем стены монастыря не раз видели проплывающие по Днепру дружины киевских князей по пути на Крым или Константинополь. Предположительно, монастырь был разрушен во время монгольского нашествия.

Успешно развиваться край начал с XVI века – после становления Запорожского казачества и организации ниже по Днепру сечей, являвшихся преградой на пути захватчиков (*Из журнала*).

II. Доведіть, що поданий текст характеризується такою ознакою мовлення, як логічність.

III. Складіть і запишіть план тексту українською мовою. За планом перекажіть усно текст українською мовою, дотримуючись логічності.

СЛОВНИК

Благоприятный – укр. *сприятливий*; находится – укр. *розміщуватися*; нашествие – укр. *навала*; предположительно – укр. *імовірно*; в черте – укр. *у межах*.

ситуація

100. Уявіть, що учні вашого класу вирішили поїхати на футбольний матч чи на концерт до іншого міста. Повідомте про своє бажання директора навчального закладу, поінформуйте про склад групи, подію (місце проведення, дата, учасники), маршрут, як плануєте їхати, коли повернутися, яка потрібна допомога тощо. Якого стилю ви будете дотримуватися, складаючи висловлення? Стежте за дотриманням логічності мовлення.

КОЛО ДУМОК

101. Поміркуйте, які порушення логічних зв'язків наявні в поданих уривках. Чому, незважаючи на це, уривки є логічно правильними?

1. Не жартуй наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи. Нащо правді словесна маска? Ти мовчанням мені кричи (*В. Симоненко*).

2. Мої кохані, милі вороги! Я мушу вам освідчитись в симпатії. Якби було вас менше навкруги – людина може вдаритись в апатію* (*Л. Костенко*).

* *Апатія* – стан байдужості.

Довкілля

102. І. Прочитайте уривок з усмішки «Як варити і їсти суп з дикої качки» Остапа Вишні. Визначте тип і стиль мовлення тексту.

МИСЛИВСЬКІ УСМІШКИ

...Словом, ви поїхали на лугові озера, на очерети й на тихі-тихі плеса*.

Само собою розуміється, що ви берете із собою рушницю (це така штука, що стріляє), набой та всілякий інший мисливський реманент, без якого не можна правильно націлятися, щоб бити без промаху, а саме: рюкзак, буханку, консерви, огірки, помідори, десяток украту яєць і стопку... Стопка береться для того, щоб було чим вихлюпувати воду з човна, коли човен тече...

Дика качка любить убиватись тихими-тихими вечорами, коли сонце вже сковзнуло з вечірнього пруга**, минуло криваво-багрянний горизонт, послало вам останній золотий привіт і пішло спать... Це ввечері... А вранці дика качка зривається шукати вашого пострілу рано-рано, тільки-но починає на світ благословлятися.

На вечірню зорьку ви спізнились. Це обов'язково... Запізнення на вечірню зорьку – це мисливський закон. Виходячи ще з дому, – та що там виходячи! – ви ще напередодні*** знаєте, що на вечірню зорьку ви обов'язково не встигнете, от через це саме ви, в день виїзду на полювання, ще зранку все вкладаєте, ще зранку ви щось забуваєте, і в час од'їзду ви вибігаєте з хати, летите чи то на вокзал, чи до машини, на запитання знайомих «Куди?» – кидаєте: «Спішу, щоб на вечірню зорьку спізнитись», і галопом далі... (Остап Вишня).

* Плесо – широка, зі спокійною течією ділянка річки.

** Вечірній пруг – захід.

*** Напередодні – рос. накануне.

ІІ. Знайдіть алогізми й поясніть, з якою метою автор твору порушив логічні зв'язки. Чи вважається це мовною помилкою? Чи дотримано у творі логічності мовлення?

103. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чи завжди допомога допомагає? У яких випадках, на вашу думку, допомога може зашкодити тому, хто про неї просить? Чи зможете ви відмовити, якщо ваша допомога зашкодить вам?

104. І. Поміркуйте, як повинен спілкуватися керівник з підлеглими. Уявіть, що ви керівник підприємства. Змодельуйте бесіду з підлеглим, можливу в одній із поданих ситуацій (на вибір). Дотримуйтеся вимог логічності.

1. При зарахуванні на роботу.
2. З метою заохочення.
3. Для вирішення виробничих питань.
4. Для попередження про відповідальність за недотримання вимог трудової дисципліни.

ІІ. Проаналізуйте змодельовані бесіди ваших однокласників щодо дотримання логічності мовлення.

105. Виконайте завдання одного з варіантів. Проаналізуйте висловлення з погляду логічності.

А Уявіть, що вам треба поінформувати вашого ділового партнера про зміни в програмі запланованої зустрічі. Напишіть йому електронного листа (5–8 речень), а також продумайте, як ви попередите його в телефонному режимі про надсилення цього листа (2–3 речення). Якого стилю ви будете дотримуватися?

Б Знайдіть в Інтернеті інформацію про природні ресурси, історію чи економіку вашого регіону (села, міста, району, області). Напишіть текст у науковому стилі (8–10 речень) з одного із зазначених напрямів.

Проект

Об'єднайтеся в групи. Підготуйте колективно розповідь та мультимедійну презентацію для іноземців про уявну (віртуальну) мандрівку Україною. Використайте мовні засоби для досягнення логічності й точності висловлення.

Розподіліть обов'язки в групі. Час презентації – 3–4 хвилини.

Андріївська церква,
м. Київ

Театр опери
та балету, м. Одеса

м. Кам'янець-Подільський

Як парость виноградної лози, плекайте мову.
Пильно й ненастанно політь бур'ян.
Чистіша від сльози вона хай буде.

М. Рильський

ЧИСТОТА МОВЛЕННЯ

§11. ЧИСТОТА МОВЛЕННЯ Й ЗАГАЛЬНА КУЛЬТУРА ЛЮДИНИ

Про мовлення без невластивих літературній мові включень
і порушень мовних норм

106. А. Знайдіть у поданих реченнях випадки неправильного вживання слів.
Чим зумовлено ці помилки?

1. Мій найулюбленіший класичний твір – «Лунна соната» Бетховена.
2. На зустріч зібралися бувші однокласники.

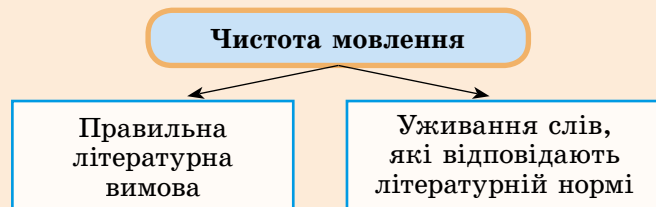
3. Після уроків я всігди відди-хаю.
4. Шахтарі видобули мільйон тонн вугілля зверх плану.

Б. Відредагуйте усно речення відповідно до норм літературної мови.

В. Поміркуйте, яке мовлення можна назвати чистим. Як, на вашу думку, досягти чистоти мовлення?

Поняття
чистоти

Чистота мовлення – це повна відповідність нормам літературної мови (орфоепічним, лексичним та іншим).

Неправильна
вимова

Найпоширенішими помилками у вимові, що заважають чистоті мовлення, є неправильна вимова голосних і приголосних звуків, звукосполучень, неправильні наголошення, паузи вагання (*е-е..., гм..., той..., ну...*), невиправдане «акання» та вплив інших мов, переважно російської.

Непотрібні
слова

Засмічують мову слова-паразити, суржикові, лайливі, вульгарні слова. Їх **треба уникати!**
Слова-паразити – вставки, які ніяк не впливають на суть сказаного. **НАПРИКЛАД:** ну цей, коротше, так би мовити, значить, власне кажучи.

Особливої шкоди українській мові завдає **суржик** – змішування слів різних мов, зокрема української та російської.
НАПРИКЛАД: *вроді, віддыхати, обідився* (правильно: *ніби, відпочивати, образився*).

Зверніть увагу!

Чистота мовлення пов'язана з культурою людини. Якщо людина культурна, то й мовлення в неї чисте, виразне, зрозуміле, логічне.

107. Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Висловіть свої міркування щодо порушеної проблеми.

МОВНА КУЛЬТУРА

З того, як говорить людина, можна уявити собі її загальний розвиток, освіту й культурний рівень. Що культурнішою є людина, то розвиненішою є її мова, багатшою на лексичний запас, розмаїтішою* епітетами, метафорами, влучними порівняннями, барвистішою вживанням прислів'їв, приказок і приповідок. У природі не буває людей, які відзначилися б високим інтелектом і водночас примітивною, як у первісного дикуна, мовою.

Боротьба за чистоту й високу мовну культуру – це боротьба за культуру взагалі.

Правильно й чисто говорити може кожний, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників. Це – не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично (За *Б. Антоненком-Давидовичем*).

* *Розмаїтий* – рос. разнообразный.

Зверніть увагу!

На вимову українських слів може впливати російська мова з її звуковими особливостями.

108. Вимовте чітко слова, дотримуючись поданих інструкцій.

1. Голосний [о] вимовляйте чітко, не зближуючи його з [а]: *голова, вода, молоко, робота, зоря, кропива*.

2. Приголосні [б], [д], [з] вимовляйте дзвінко, не допускаючи їх оглушення: *мотузка, боягуз, в'язка, низка, дуб, горб, лісоруб, будка, швидко, кладка, хід, прудко*.

3. Приголосний [р] вимовляйте твердо, не допускаючи його пом'якшення: *Харків, Ігор, лікар, приятель*.

4. Приголосні [ш], [ч] вимовляйте твердо, не допускаючи їх пом'якшення: *ніч, м'яч, ключ, часто, читати, вітчизна, куліш, береш, щука, гуця*.

5. Вимовляйте приголосний [л] твердо, не допускаючи його пом'якшення: *телефон, електрика, лекція, легенда, галера*.

109. Прочитайте слова українською та російською мовами, чітко вимовляючи кожний звук. Порівняйте вимову цих слів в обох мовах. Які помилки у вимові українських слів можливі під впливом російської мови? Скористайтеся за потреби довідкою.

Українською	Російською
часто [ч']	часто [ч']
лектор [л]	лектор [л']
кабінет [н]	кабинет [н']
теорія [т]	теория [т']
двадцять [ц']	двадцать [ц]
птиця [ц']	птица [ц]

Довідка

1. Український приголосний [ч] твердий, а його російський відповідник – м'який [ч'].
2. В українській мові приголосні перед [е] тверді, а в російській – м'які.
3. У словах, спільних для обох мов, українському м'якому приголосному [ц'] відповідає російський твердий [ц].

110. I. Спишіть речення, уникаючи слів, які засмічують мовлення. Ви можете скористатися поданою нижче таблицею.

1. А тим часом іду я, розстроєний. 2. Учасник **намагався** склонити комісію на свій бік. 3. Я щойно дивилася фільм «Ширяться слухи». 4. Щодо цього наші погляди **цілком** співпадали. 5. Мені треба срочно їхати до Харкова. 6. Слідуючого разу я попереджу вас заздалегідь. 7. Не забути б купити сахару, муки, овсянки, укусу.

II. До виділених слів доберіть синоніми.

Антисуржик

Правильно	Неправильно
схиляти до своєї думки	склоняти
засмутити друга	розстроїти
збіглися обставини	співпали

ситуація

111. Уявіть, що в їдальні свого навчального закладу ви уточнюєте меню, робите й отримуєте замовлення. Складіть невеликий діалог, можливий у цій ситуації, використавши кілька з поданих опорних слів (словосполучень). Дотримуйтеся чистоти мовлення.

➤ смачна страва	➤ таця
➤ овочевий суп	➤ серветки
➤ картопляне пюре	➤ склянка
➤ яблучний сік	➤ Смачного!
➤ тістечко	➤ будь ласка

попрацюйте в парах

112. Перекладіть усно по черзі словосполучення українською мовою. Які помилки можливі під час виконання цього завдання?

Учебный корпус, принять стакан, включить свет, почистить коврик, новый заказ, взять отпуск, почтовый адрес, написать письмо, счёт за квартиру, посыпать сахаром, важное мероприятие.

113. I. Відредагуйте письмово словосполучення.

Вкусні блюда, яскраві салфетки, три стакани, мучні вироби, відмічати іменини, вимкнути свет, грязна підлога, пожарна машина, принести стуло, краска для волосся, кирпичний будинок, на лінії – контрольор, обіщати допомогу, великий карман, чиста бумага, платити налоги, в пользу замовника, цікаві міроприємства, новий поставщик, погрузити продукцію, виконали зверх норми, взнос у бюджет, триденна командировка, українська таможня.

II. Складіть і запишіть речення з двома виправленими словосполученнями (на вибір).

114. Перебуваючи в транспорті, у магазині тощо, уважно дослухайтеся до мовлення тих, хто поруч. Які порушення мовних норм найчастіше допускають мовці?

115. Виконайте тестові завдання.

1. Правильну вимову відображає фонетичний запис слова в рядку

А лектор [л'эктор]	В дзеркало [зэркало]
Б сектор [с'эктор]	Г театр [театр]

2. Правильну вимову відображає фонетичний запис слова в рядку

А чисто [чйсто]	В циркуль [цйркул']
Б чашка [ч'ашка]	Г учення [уч'ен':а]

3. Другий склад наголошений в обох словах рядка

А товстий, косий	В везти, олень
Б новий, нести	Г кропива, тонкий

4. Лексичну норму порушено в рядку

А передплата на газети	В зворотна адреса
Б призвести до втрат	Г учбовий корпус

5. Редагування НЕ потребує словосполучення

А любити уют	В у любий день
Б гарний краєвид	Г сама ніжна мелодія

§ 12. ВИКОРИСТАННЯ В МОВЛЕННІ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Про місце іншомовних слів у лексичній системі української мови та про те, коли слід послуговуватися цими одиницями

ПРИГАДАЙМО. Що таке слова іншомовного походження?

116. А. Порівняйте власне українські слова зі словами іншомовного походження щодо звучання та сприйняття. Чому саме першим рекомендують віддавати перевагу?

огляд – дайджест

пристосування – адаптація

Б. Чи потрібно шукати власне українські замітники поданим нижче словам іншомовного походження?

Банк, кредит, телефон, комп'ютер

В. Сформулюйте рекомендацію щодо використання в мовленні слів іншомовного походження.

Походження слова	За походженням розрізняють слова власне українські й іншомовного походження (рос. иностранного происхождения).
Власне українські	Власне українськими є слова, що виникли на українському ґрунті. Їх здебільшого немає в інших мовах. НАПРИКЛАД: <i>мрія, літак, людина, освіта, залізниця, зайвий, гарний</i> . Власне українськими є також слова, витворені українською мовою від спільних з іншими мовами коренів. НАПРИКЛАД: <i>водій, скрипаль, остеронь, удосвіта, біганина</i> . А від кореня <i>роб</i> , який характерний для східнослов'янських мов, утворилися власне українські слова <i>робити, виріб, виробництво, робітник, виробничий</i> та ін.
Вибір слова	Якщо в українській мові немає для позначення певного поняття власного слова, то можна послуговатися словом іншомовного походження. Так, немає потреби віднаходити замітники таким словам, як <i>історія, планета, теніс, кабінет, пульс, джинси</i> тощо. Якщо ж поняття може бути виражене власне українським словом, то саме цьому слову потрібно надавати перевагу, а не іншомовному. НАПРИКЛАД: <i>респектабельний</i> (фр. <i>respect</i>) – поважний, солідний; <i>адью</i> – прощайте; <i>о'кей</i> – усе гаразд, добре; <i>дефект</i> – вада; <i>симптом</i> – ознака (вияв, прояв).

Зверніть увагу!

Запозичення – закономірний шлях збагачення лексики будь-якої мови. Саме тому культура української мови проголошує не викорінення слів іншомовного походження, а вимогу **не зловживати** ними.

117. Прочитайте поширені чужомовні запозичення. Доберіть усно за можливості їхні власне українські відповідники. Поміркуйте, які з поданих слів часто використовують задля моди й без потреби.

Адаптація, банкомат, релакс, ексклюзивний, вотум, гамбургер, джек-пот, євро, кайф, кутюр'є, ксерокс, онлайн, сертифікація, скотч, тінейджер, о'кей, мерсі, уїк-енд, хепі-енд.

118. І. Доберіть до поданих слів іншомовного походження їхні українські відповідники, наведені нижче. Запишіть слова парами.

Форсувати, ігнорувати, лімітувати, дефект, домінуючий, концентрувати, превалювати, стимулювати, базуватися, рентабельний, індіферентний.

Не помічати (зневажати), прискорювати, недолік, зосереджувати, панівний, обмежувати, переважати, заохочувати (спонукати), ґрунтуватися, вигідний, байдужий.

II. Із двома поданими власне українськими словами складіть і запишіть по одному реченню.

Досягнення

119. І. Прочитайте текст. Укажіть фрагменти, у яких ідеться про вагомість наукового здобутку Олени Полонської.

ІІ ПОКЛИКАННЯ – НЕБЕСНА МЕХАНІКА

На її честь названо планету, про неї знімають фільми та пишуть книги. Так коротко неможливо розповісти про відому українку, учену зі світовим іменем Олену Полонську.

Небесна механіка – один з розділів теоретичної астрономії. Саме українка відповіла на складні питання, які не давали спокою астрономам усього світу. Ідеться про дослідження руху комет і спробу відповісти на запитання, звідки беруться ці загадкові, майже примарні об'єкти. Спираючись на власні методики та програми, Олена Полонська першою у світі розробила безперервну числову теорію руху **комети Вольфа** за весь історичний період її спостережень (1884–1984). Учена підтвердила гіпотезу щодо захоплення комет **Сонячною системою** й дослідила їхній рух за 400 років. Завдяки точним розрахункам Олени Полонської астрономи відшукали багато «загублених» комет (*Із журналу*).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Знайдіть у тексті слова іншомовного походження. З якою метою та чи доцільно їх ужито?
2. Поясніть лексичне значення двох слів іншомовного походження, ужитих у тексті (на вибір).
3. З'ясуйте етимологію (походження) підкреслених слів.
4. Обґрунтуйте написання слів з великої та малої літери у виділених сполученнях.

120. **ПОСПІЛКУЙТЕСЯ.** Якби ви були астрономом, то яку планету хотіли б досліджувати? Чому? Чи не відмовилися б полетіти в космос?

121. І. Знайдіть слова іншомовного походження, поясніть їхнє лексичне значення. Чи не порушують ці слова чистоти мовлення?

1. Ми досі ще рятуємо дистрофію тіл, а за прогресуючу дистрофію душ – нам байдуже (*В. Симоненко*). 2. Еґоїзм заважає людині піклуватися про себе розумно (*В. Голобородько*). 3. Нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце і уста (*Л. Костенко*). 4. Наді мною земні катаклізми не владні (*О. Високий*). 5. Чи, може, це ввижається мені той неказаний камертон природи, де зорі ясні і де тихі води?.. (*Л. Костенко*).

II. Спишіть речення, підкресліть граматичні основи.

122. Спишіть речення, уставляючи на місці пропуску одне з наведених поруч слів так, щоб не порушувати чистоти мовлення.

1. Були виявлені деякі _____ в роботі турбюро.

недоліки, дефекти

2. Треба використовувати _____ можливості.

локальні, місцеві

3. Назви п'єс драматурга є відомими _____.

4. Перші _____ захворювання серця.

5. Дотримуйтеся _____ висіву на гектар.

сентенціями, висловленнями

симптоми, ознаки, вияви

норм, лімітів

два – чотири – усі разом

123. Пригадайте вивіски на громадських закладах вашого населеного пункту (магазини, садочках, кав'ярнях, клубах тощо). Чи є на цих вивісках слова іншомовного походження? Які з цих слів, на вашу думку, доцільно замінити?

124. Відредагуйте й запишіть речення, уникаючи невиправданого вживання виділених слів іншомовного походження.

1. Виставку відвідали **респектабельні** гості. 2. У магазині представлено широкий **діапазон** продуктів харчування. 3. Два роки тому місто відсвяткувало свій **міленіум**. 4. Група презентувала **відеокліп** на свою нову пісню. 5. На змаганнях наша команда зазнала **фіаско**. 6. Хлопець **конфіденційно** розповів друзям про пригоду. 7. У житті зірка виявилася не такою **імпульсивною**, як на екрані. 8. На зборах прийнято **ідентичне** рішення.

125. Перекладіть і запишіть речення українською мовою, замінюючи, де необхідно, слова іншомовного походження власне українськими. Зверніть увагу на те, як співвідносяться слова іншомовного походження в обох мовах.

1. В этих лесных массивах сосна доминирует над елью. 2. В квартире есть одна изолированная комната. 3. Я гарантирую*, что сегодня он вернётся домой вовремя. 4. Налажено отечественное производство машин, которые прежде импортировались из-за рубежа. 5. На горизонте чётко вырисовывались контуры** далёких гор. 6. Дома, за вечерним чаем, мы наконец достигли консенсуса в покупке телевизора. 7. Мы никак не могли отправиться в поход, так как всё ещё не было кворума. 8. Необходимо срочно исправить дефекты ремонта.

* *Гарантувати* – укр. ручатися, гарантувати, запевняти.

** *Контур* – укр. обрис, контур, конфігурація, профіль.

126. Виконайте тестові завдання.

1. Іншомовними є всі слова в рядку

А маестро, директор, таксі В перешкода, карате, пальто
Б реплантатія, мрія, екстракт Г комунікація, інколи, хобі

2. Слово іншомовного походження доцільно замінити власне українським у сполученні

А аграрний бізнес

Б міграційна служба

В симптоми перемоги

Г стиль бароко

3. НЕправильно сполучено слова в рядку

А ідентична поведінка

В повторний рецидив

Б ваша прерогатива

Г мати пріоритет

4. З'ясуйте значення поданих слів іншомовного походження.

Іншомовне слово

Значення

1 індіферентний

А вишуканий, пишний

2 легітимний

Б постійний, неперервний

3 одіозний

В законний

4 перманентний

Г неприємний, небажаний

Д байдужий

5. Доберіть відповідники до слів іншомовного походження.

Іншомовне слово

Власне українське слово

1 генеза

А вада

2 дефект

Б об'єднання

3 культ

В походження

4 коаліція

Г зображення

Д обожнювання

§ 13. ВИКОРИСТАННЯ В МОВЛЕННІ ЛЕКСИКИ ОБМЕЖЕНОГО ВЖИВАННЯ

Про місце діалектизмів, професіоналізмів, жаргонізмів у лексичній системі української мови, а також про те, як послуговуватися цими одиницями

ПРИГАДАЙМО. 1. Які слова називаються діалектними? 2. Що таке професіоналізми?

127. А. Знайдіть у поданому уривку з твору «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка діалектизми.

Маруся не пропустила ні жодного словечка і ще звечора наготовила червону скиндячку*, щоб завтра на голову положити, і з веселостю, і з радістю лягла спати; тільки того вже не можна вірно сказати, чи спала вона ту ніч хоч часинку.

Уранці вирядилась – щонайкраще; попелела коси в самі міленькі дрібушки й вінком на голову наклала, пов'язала, які були луччі скиндячки, а зверху усіх положила червону і квіточками завітчалась.

* *Скиндячка* – стрічка, якою пов'язують голову.

Б. Замініть знайдені діалектизми словами сучасної літературної мови. Що від цього зміниться? Чи доцільна така заміна?

В. Поясніть, з якою метою у творі «Маруся» використано діалектизми.

Обмежене вживання

Поряд із загальноновживаною лексикою, яка забезпечує основні потреби спілкування, українська мова має слова обмеженого вживання. Певні обмеження сфери функціонування виявляють діалектизми, професіоналізми, жаргонізми.

Діалектизми

Діалектизми – це слова, уживання яких обмежено певною територією. **НАПРИКЛАД:** *плай* (стежка в горах), *файно* (гарно), *когут* (півень), *чичка* (квітка), *гліва* (груша), *жаліва* (кропива), *газда* (господар), *зарібок* (заробіток), *крумплі* (картопля), *кобі* (якби), *вокругі* (навколо). Діалектизми стоять за межами літературної мови та можуть ускладнювати спілкування. Їх використовують у **розмовному** мовленні носії різних діалектів. У **художній** літературі діалектні слова вживають для відображення колориту описуваної місцевості, відтворення звичаїв, побуту, особливостей мови населення.

Професіоналізми

Професіоналізми вживають люди певної професії для найменування понять, процесів тощо або певної характеристики об'єкта. **НАПРИКЛАД:** *забий*, *штрек*, *шпур*, *кріпильний ліс* (з мови шахтарів); *сівба*, *косовиця* (з мови аграріїв); у водіїв *загоряти* – сидіти без діла. Професіоналізми можуть засмічувати мову, якщо їх ужито невмотивовано.

Жаргонізми

Жаргонізми – слова й сполучення слів, які використовує окрема соціальна чи професійна група (переважно в усному спілкуванні). **НАПРИКЛАД:** 1) *зелені*, *капуста*, *лимон*, *штука* (про гроші); 2) у мові студентів *засипатись*, *завалити*, *зрізатися* – не скласти іспиту. Жаргонізми можуть проникати і в мовлення людей інших професійних чи соціальних груп. Жаргонізми характерні для **розмовного** мовлення, проте вживання їх – **ненормативне** явище. Вони роблять мову примітивною, засмічують її. У **художній** літературі та зрідка в **публіцистиці** жаргонізми використовують як засіб вияву експресії, жартівливого або зневажливого ставлення до окремих явищ дійсності, для характеристики персонажів.

128. І. Спишіть речення. Підкресліть діалектизми, визначте їхнє лексичне значення. З якою метою їх ужито? Ви можете скористатися довідкою.

1. Ой Матію та Матію, відколи тя прошу: зроби мені коновочки, най співанки ношу (*Нар. творчість*). 2. Крім кожушків, кептарів кушніри займалися і пошиттям хутрових шапок. На Гуцульщині носили відомі по всій Україні смушеві шапки – кучми (*З кн. «Гуцульщина»*). 3. Хоче він бачити, хто ото співає. Узяв долото, клепає і пролупує стіну (*З казки*). 4. Так голосно вона кричала, що всі сусіди стали збігатися, як на який дивогляд (*Марко Черемшина*). 5. Розвели серед двору ватру і грілися, а деякі варили вечерю (*М. Ірчан*).

ІІ. Складіть по одному реченню з діалектизмами *файно* і *плай*.

Довідка

Конувка – відро, велика склянка. Кептар – верхній хутряний одяг без рукавів. Клепає – молоток. Дивогляд – диво. Ватра – вогнище.

129. І. Прочитайте мовчки текст. Визначте його стиль, схарактеризуйте обставини та суб'єктів спілкування.

МЕДСЕСТРА

Уранці в Павла Спаса брали на аналіз кров із вени. Це була мука для нього. Вени він мав погані, та й на тих не знайти вже живого місця від крапельниць. І тепер він у маніпуляційній підібравсь увесь, сидів напружений, мов на катапульти.

Медсестра спритно перетисла джгутом біцепс лівої руки:

– Попрацюйте пальцями. Працюйте. Так. А тепер затисніть.

Сестра відпустила джгут, торкнулася теплою пучкою вени:

– Ну, яка гарна, – посміхнулася, відкривши рядок білих-білих зубів. Легко ввела голку у вену, так що він не відчув навіть болю... Сестра вийняла з вени голку, поклала ватку, змочену в спирт, на прокол. Спас зігнув руку в лікті, затиснув ватку.

– От і все. А ви хвилювалися, – карі очі в сестри потепліли.

«Яка добра жінка», – подумав із вдячністю Спас.

– Ви просто ас (*В. Захарченко*).

ІІ. Знайдіть у тексті професіоналізми та поясніть, з якою метою їх використано. Чи не порушують вони вимог чистоти мовлення?

130. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чи потрібно, на вашу думку, робити щеплення від різних хвороб? Відмова від щеплення – це байдужість до здоров'я чи страх утратити це саме здоров'я через неякісну вакцину?

ситуація

131. Уявіть, що вам довелося звернутися до поліції у зв'язку з намаганням сторонніх осіб проникнути в помешкання. Складіть можливий у такій ситуації діалог, одним з учасників якого є поліцейський. Використайте кілька поданих опорних сполучень.

- проводити огляд
- підозрювана особа
- сліди правопорушення
- очевидці злочину
- слідчі дії
- місце події
- речові докази
- перевірка версій
- скласти протокол огляду
- кримінальне правопорушення
- оперативно-розшукові заходи

132. І. Виберіть правильний варіант і запишіть його. Для мовлення представників якої професії характерні виписані сполучення слів?

Оплата податків – сплата податків; обща сума – загальна сума; податок на добавлену вартість – податок на додану вартість; наслідки перевірки –

результати перевірки; по даних бухгалтеру – за даними бухгалтеру; любий вид розрахунків – будь-який вид розрахунків; збір на пенсійне страхування – збирання на пенсійне страхування; закупівельні ціни – закупочні ціни; перевести кошти – переказати кошти; прибуток складав два мільйони – прибуток становив два мільйони.

II. З одним виписаним сполученням слів складіть і запишіть питальне речення.

два – чотири – усі разом

133. Визначте, у якому реченні слово обмеженого вживання руйнує загальне враження від сказаного. Обґрунтуйте свою думку.

1. Юрба котилася через майдан, горляючи щосили й розмахуючи руками. 2. Дядько недобрими очима глипав на худобу. 3. Очі їхні широкі, глибокі, дивляться на світ так, що, здається, можуть і на сонце зирити.

134. Прочитайте речення. Знайдіть слова обмеженого вживання. Схарактеризуйте їхнє емоційно-експресивне забарвлення, зробіть висновок про причину й доцільність уживання.

1. У парку збираються відтяпати ще один шматочок, щоб побудувати торговельний центр з автостоянкою (*З газети*). 2. Він, може, часом щось і не второпав (*Л. Костенко*). 3. Я все ніяк допетрати не міг, що крутиться Земля, мов куля кругла (*Б. Олійник*). 4. Заходить наш скромняга Славко, і всі отетеріли. Порушника дисципліни шпетили, а він мовчав (*І. Малишевський*). 5. Можна було б у черговий раз сачканути, тим більше що в дипломаті лежав готовий бланк медичної довідки з печаткою (*В. Врублевський*). 6. Кажуть, німець безліч шпівнів наперед вислав і вони швендяють скрізь, то жебраками, то черницями, то селянами (*У. Самчук*).

Зверніть увагу!

Головне у використанні діалектизмів, професіоналізмів, жаргонізмів – почуття міри.

135. Перекладіть усно українською мовою уривок із книжки Корнія Чуковського «Живий як життя». Чия позиція вам ближча? Поділіться своїми міркуваннями щодо порушеного питання.

ЖАРГОН: ЗА И ПРОТИВ

У жаргона есть немало защитников. И прежде чем выносить ему тот или иной приговор, мы обязаны выслушать их внимательно и вполне беспристрастно.

– В сущности, из-за чего вы волнуетесь? – говорят они нам. – Во всех странах во все времена мальчики любили и любят напускать на себя некоторую развязность и грубость, так как из-за своеобразной застенчивости им совестно обнаружить перед своими товарищами мягкие, душевные, лирические, нежные чувства.

А во-вторых, не забудьте, что юным умам наша обычная, традиционная «взрослая» речь нередко кажется пресной и скучной. Им хочется каких-то новых, небывалых, причудливых, экзотических слов – таких, которых не говорят ни учителя, ни родители, ни вообще «старики»... И нет ничего криминального в том, что они стремятся создать собственный, молодёжный язык.

Вот, пожалуй, и всё, что могут сказать защитники. Не стану оспаривать их утверждения. Пусть они правы, пусть дело обстоит именно так, как они говорят. Остаётся неразрешённым вопрос: почему же этот защищаемый ими жаргон почти сплошь состоит из пошлых слов, выражающих грубость? Почему в нём нет ни мечтательности, ни доброты, ни изящества – никаких качеств, свойственных юным сердцам? И можно ли отрицать ту самоочевидную истину, что в грубом языке чаще всего отражается психика грубых людей?

Главная злокачественность этого жаргона заключается в том, что он не только вызван обеднением чувств, но и сам, в свою очередь, ведёт к обеднению чувств.

СЛОВНИК

Беспристрастно – укр. *неупереджено*; заключаться – укр. *полягати*; застенчивость – укр. *сором'язливість*; изящество – укр. *втонченість*, *вишуканість*; мечтательность – укр. *мрійливість*; обнаружить – укр. *виявити*; пожалуй – укр. *напевно*, *можливо*; пошлый – укр. *вульгарний*, *непристойний*; свойственный – укр. *притаманний*, *властивий*; сплошь – укр. *суцільно*; утверждение – укр. *ствєрдження*; приговор – укр. *вїрок*.

136. Выберите и прочитайте уривок из другого раздела повести «Тіні забутих предків» Михаила Коцюбинського. Выпишите диалектизмы та зробіть висновок про причину й доцільність їхнього вживання.

137. Проанализируйте мовлення учнів своего класса. Яких слів, у тому числі жаргонізмів, їм слід позбутися?

138. Виконайте тестові завдання.

1. Диалектизмы наведено в рядку

А гуглити, контент В вуйко, легінь
Б уста, ланіти Г земство, повіт

2. У реченні «Ось і світло-зелена **царинка**, у неї, як у дзеркало, **дивляються хмарки**» (М. Старицький) виділений діалектизм означає

А невеличка лука для сінокошу В невелике озеро
Б ділянка для квітів біля хати Г вершина гори

3. Установіть відповідність.

Диалектизм	Значення
1 ватра	А безлісі гори
2 чічка	Б квітка
3 гзда	В вогнище
4 плай	Г гірська стежка
	Д хазяїн

*Мово рідна! Ти ж – як море –
безконечна, могутня, глибинна.
Котиш і котиш хвилі своїх лексиконів,
а їм немає кінця-краю.*

С. Плачинда

БАГАТСТВО МОВЛЕННЯ

§14. БАГАТСТВО МОВИ І МОВЛЕННЯ

Про інтонаційне, лексичне, морфологічне, синтаксичне багатство української мови, а також про потребу збагачувати своє мовлення

139. А. Простежте, чи правильно й точно відображено явища природи в обох текстах.

1. Квітневий день такий, що його неодмінно хочеться назвати синьоким, – ясний, безхмарний... Начебто звідусюди дивляться на тебе сині очі весни, й ти відкрито, відчуваючи душевне здоров'я, теж дивишся в ті очі, що випромінюють приязнь і ласку. На двох високих тополях, старих, безлистих цієї пори, зверху донизу, на кожній гіллячці, хмарою сидять горобці. На цих деревах таку силу-силенну я вже помічаю не вперше... (Є. Гуцало).

2. Квітневий день хочеться назвати синьооким. З усіх сторін дивляться на тебе сині очі весни, й ти дивишся в ті очі. На двох високих тополях сидять горобці. На цих деревах так багато горобців я вже помічаю не вперше...

Б. У якому тексті зміст розкрито повніше, детальніше? За допомогою яких мовних засобів цього досягнуто?

В. Зробіть висновок, який із текстів різноманітніший, багатший. Яке мовлення вважають багатим?

*Багатство
мови*

Українська **мова** – багата, різноманітна. Її багатство становлять тематичні групи лексики, синоніми, омоніми, антоніми, багатозначні слова, застарілі й новоутворені слова, тропи (метафори, епітети, порівняння, метонімії тощо), варіанти граматичних форм слів, синтаксичні конструкції, стилістичні фігури (повтори, паралелізм, градація тощо), різноманітні інтонації.

*Багатство
мовлення*

Багатство **мовлення** – це використання великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), які відрізняються за своїм смислом і будовою. Існує прямий зв'язок між поняттями *багатство* й *різноманітність* мовлення, адже що різноманітніше мовлення, то воно багатше.